

obce.

Údaje získané při registraci pak sloužily jako podklad pro administrativní odbavení deportovaných. Zpráva Židovské náboženské obce o zřízení centrální kartotéky, o registraci židů a o organizaci transportů nazvaná *Evidenz der Juden. Registrierung. Transporte.* uvádí zcela přesný popis okolností transportů, včetně popisu toho, co se dělo s majetkem, který po sobě deportovaní zanechávali:

„[...] Für die administrative Abfertigung der Transportteilnehmer im Sammellager wurde ein laufendes Band eingerichtet. Die Transportteilnehmer haben dort die ausgefüllten Vermögenserklärungen, in welchen ihr gesamtes zurückgelassenes Vermögen detailliert verzeichnet ist, abzugeben, sie übergeben die Schlüssel zu ihren Wohnungen, die zum Bezug von Lebensmitteln und Brennmaterial erforderlichen Unterlagen, Bargeld, Schmuckgegenstände oder Gegenstände aus Edelmetall, Personendokumente; ein mit dem Ausdruck „ghettoisiert“ amversehenes Ausweispapier erhalten sie zurück.

Die ausgefüllten Vermögenserklärungen werden gesammelt und der Jüdischen Kultusgemeinde zur dreifachen Abschrift übergeben. Die Abschrift der 1.000 Vermögenserklärungen muss in einer Frist von einigen Stunden durchgeführt werden. Da es sich um ein Formblatt, das 10 Seiten umfasst, von welchen 2 mit der Hand geschrieben werden müssen, handelt, muss eine Anzahl von etwa 400 Mitarbeitern eingesetzt werden, um die Arbeit fristgerecht zu erledigen.

Die abgeschriebene Vermögenserklärungen werden in das Sammellager zurückgestellt, von den Transportteilnehmer unterschrieben und abgegeben.

Die Wohnungsschlüssel werden der Abteilung Treuhandstelle übergeben, welche für die Liquidierung der Wohnungseinrichtung zu sorgen hat. [...]

[...] Ähnlich wird bei Transporten aus der Provinz verfahren, nur müssen die Vermögenserklärungen von dort nach Prag und wieder zurückgeschafft werden, da in der

Provinz kein genügender Apparat zu Verfügung steht. [...]" (*1)

IV. 2. 1. Zabavení a správa uměleckých předmětů majetku deportovaných – Treuhandstelle

Nejdůležitější institucí, kudy protékal majetek většiny protektorátních Židů, tedy těch, kteří byli hromadně „vysídlováni“ a „ghettoizováni“ – tedy deportováni do koncentračních táborů, byla *Treuhandstelle bei der Jüdische Kultusgemeinde Prag*. Datum jejího založení – 13. říjen 1941 – se přesně na den shoduje s datem určení nástupu k transportu pro prvních 1.000 pražských Židů.

Úkolem Treuhandstelle byla **evidence a správa (treuhänderische Verwaltung)** nábytku a ostatních movitostí, které za sebou zanechávali deportovaní. I když byla největším oddělením pražské Židovské náboženské obce, správně podléhala, stejně jako ostatní oddělení obce a obec samotná, *Zentralstelle für jüdische Auswanderung / Zentralamt für Regelung der Judenfrage*.

Treuhandstelle přímo spravovala jednotlivá skladiště, do nichž byl svážen veškerý movitý majetek zabavený v odevzdaných bytech. Zpočátku byl dohromady svážen nábytek s ostatními předměty, avšak praxe brzy ukázala nutnost třídění svážených předmětů podle jejich druhu. Od počátku roku 1942 již byly předměty uskladňovány odděleně, tj. podle druhů, docházelo ke stále větší specializaci skladišť.

Postup při vyklízení bytů a zajišťování movitých předmětů je podán v dokumentu Židovské náboženské obce **zpráva o zřízení, struktuře, organizaci a úkolech Treuhandstelle a popis prací jednotlivých oddělení při vyklízení a evidenci bytů po deportovaných židovských obyvatelích** nazvaná prostě *Treuhandstelle*. (*2) Tato zpráva shrnuje činnost Treuhandstelle za období necelých osmi měsíců její existence, tedy období mezi 13. říjnem 1941 a 10. červnem 1942.

K bližšímu poznání mechanismů distribuce movitostí, včetně uměleckých předmětů, je důležitý zejména konkrétní popis jednotlivých činností, které *Treuhandstelle* při vyklizení bytů zajišťovala. Jedná se o popis postupu při klasifikaci bytového zařízení, ocenění jednotlivých movitostí z tohoto zařízení, evidence, balení předmětů, jejich přepravy a příjmu do centrálního skladu odkud pak byly dále rozdělovány do jednotlivých specializovaných skladišť podle druhů. Ve zprávě se uvádí, že *Treuhandstelle* disponovala k roku 1942 celkem 23 specializovanými sklady. (*3)

IV. 2. 1. 1. Správa klíčů

Kromě vlastního vyklizení, svozů a distribuce movitých předmětů, měla *Treuhandstelle* ve své kompetenci správu klíčů od bytů po deportovaných. Tyto klíče byly odevzdávány původními majiteli bytů přímo na shromaždišti v paláci vzorkových veletrhů, a to expozituře židovské náboženské obce, která měla za úkol být po celou dobu „*odbavování*“ transportu k dispozici a zajišťovat přímo na místě veškeré technické záležitosti s transportem spojené. Expozitura předávala klíče *Treuhandstelle*, která je deponovala uspořádané do svazků podle transportů. Veškeré klíče byly přitom evidovány pod jménem a transportním číslem původního majitele bytu. *Treuhandstelle* uchovávala klíče po celou dobu, kdy potřebovala svým zaměstnancům zpřístupnit příslušný byt pro vyklizení. Po jeho ukončení pak byly klíče předány Ústředně pro židovské vystěhovalectví (*Zentralstelle*) a vyklizený byt byl zapečetěn.

IV. 2. 1. 2. Třídění a klasifikace

I při takové činnosti, jakou bylo vyklizení bytů po deportovaných, však panovalo přesný řád v rozdělení kompetencí. *Treuhandstelle*, která byla oddělením *Židovské náboženské obce*, měla několik vlastních sekcí, z nichž každá zajišťovala při vyklizení pouze určitou část prací. Cenné umělecké předměty přitom spadaly automaticky do kompetence lidí, kteří v rámci

Treuhandstelle pracovali jako znalci v oboru umění. Ti měli bytového zařízení za úkol vyčlenit cenné umělecké předměty odvezeny do skladu spolu s obyčejnými předměty denní potřeby.

případných c
balení, p
výdej
něný
h

IV. 2. 1. 3. Evidence

Po klasifikaci a roztřídění veškerého bytového mobiliáře byla provedena evidence, respektive jejich soupis, prováděný obvykle tříčlennou skupinou. Při pořizování těchto základních soupisů se postupovalo po jednotlivých místnostech bytů. Každý nalezený předmět byl opatřen štítkem s transportním číslem původního majitele, kartotéčním číslem položky a pozičním číslem. Následně byly veškeré předměty zaneseny do přejímacího protokolu, který byl vyhotoven trojmo, přičemž originál byl ihned předán oddělení evidence.

IV. 2. 1. 4. Cennosti

Pokud byly v bytě nalezeny předměty z drahých kovů, jakékoli šperky, finanční hotovost či cenné papíry, byly zaevidovány zvlášť a uloženy u *Treuhandstelle* jako depozitum. Každý takovýto případ samozřejmě podléhal povinnosti nahlášení *Zentralstelle* (Treuhandstelle).

IV. 2. 1. 5. Ohodnocení

Po provedení soupisů byl do bytu přizván znalec, kterého určovala *Zentralstelle*. Znalec zapisoval ceny jednotlivých kusů do **odhadního protokolu**, který byl po dohotovení předán oddělení evidence.

IV. 2. 1. 6. Balení

Balení prováděl zvlášť k tomuto účelu vyškolený personál. Při balení, které probíhalo podle pozičních čísel, byl každý předmět ještě jednou překontrolován a byly provedeny opravy

případných chyb v soupisech. Souběžně s balením předmětů byly vypracovávány **protokoly o balení**, přičemž originál tohoto protokolu byl vždy odevzdán opět oddělení evidence.

IV. 2. 1. 7. Přeprava předmětů

Po dokončení veškerého třídění, klasifikace, soupisů, oceňování a balení byl vyhotoven **čistopis přejímacího protokolu** a evidenční oddělení dalo příkaz k převozu předmětů do **centrálního skladu – rozdělovny pro movitosti**. Přepravu předmětů zajišťovala ve zprávě nejmenovaná pražská speditérská firma. Z rozdělovny, kde bylo provedeno druhové třídění, pak byly předměty rozvezeny do specializovaných skladů.

IV. 2. 1. 8. Zřízení a správa skladů

V červnu 1942 měla *Treuhandstelle* ve své správě 23 specializovaných skladišť, z čehož pět skladů bylo určeno pro uložení uměleckých předmětů. (*4) Přehled těchto skladišť, včetně jejich adres a ve dvou případech též množství uskladněných kusů je uveden v následující tabulce:

Soupis uměleckých předmětů obsažených ve skladech Treuhandstelle – stav ke konci prosince 1942 (*5)

Číslo skladu	Adresa	Druh předmětů	Množství
II	Praha XI, Lutherova 4 (48?) dříve Karlova tř., dnes Seifertova Velká modlitebna na Žižkově	umělecké předměty	neuveдено
X/F.G.	Praha I, Dlouhá 5	umělecké předměty	neuveдено
X/J	Praha I, Leimerova 7 (V kolkovně)	umělecké předměty	neuveдено
XXI/C	Praha I, Haštalská 11	umělecké předměty	7.329
VII	Praha XII, Sázavská 7 (Vinohradská synagoga, zničena 1945 při bombardování)	obrazy obyčejné	34.652

Cennější umělecko–řemeslné předměty se však mohly nacházet i v dalších specializovaných skladech (celkem 23), které včetně centrální rozdělovny, podléhaly Ústřední

správě skladů, oddělení Treuhandstelle, které vydávalo na základě přijatých příkazů pokyny k expedici předmětů. Ústřední správa skladů rovněž měla za úkol evidovat veškerý výdej předmětů ze skladišť ve **vydávacích protokolech (Auslieferungsprotokoll)**. Jeden vyplněný formulář vydávacího protokolu, který se zcela výjimečně dochoval v materiálech uložených v archivu Ministerstva financí (viz přílohu VIII. 2). Obsahuje záznamy o výdeji předmětů ze skladu v Dlouhé č. 5, tedy ze skladu, kde byly uloženy umělecké předměty. Kromě pořadového čísla je v protokolu zaneseno k prvotní identifikaci původu předmětu transportní číslo původního majitele. Vzhledem k tomu, že protokol je označen datem 6. června 1944, je z jeho obsahu patrné, že evidence pod transportními čísly byla funkční v průběhu celého válečného období, jak o tom ostatně svědčí i poválečné výpovědi jednotlivých zaměstnanců Treuhandstelle, a že pokud došlo k odstranění transportních čísel z evidence, popřípadě přímo z předmětů, vymykal se tento postup běžnému předepsanému způsobu. Z výpovědi zaměstnanců Treuhandstelle ostatně vyplývá, že se jednalo o náhlý příkaz vedoucího Zentralamtu Hanse Günthera.

IV. 2. 2. Kontrola činnosti Treuhandstelle a prověřování majetkových přiznání deportovaných osob

Veškerou činnost spojenou s vyklízením bytů kontrolovalo *speciální kontrolní oddělení Treuhandstelle*. Zároveň také docházelo k prověřování majetkových přiznání deportovaných osob. Treuhandstelle měla ve svých povinnostech zahrnuto i vyžádání předání předmětů uschovaných u třetích osob, pokud tuto skutečnost deportovaný uvedl ve svém majetkovém přiznání. Pokud byl tento majetek uschován mimo Prahu, vyřizovala Treuhandstelle záležitost písemně. Treuhandstelle se zabývala fyzickou správou majetku pouze těch osob, jejichž poslední bydliště před deportací se nacházelo na území pražského oberlandratu.

Ze samotné struktury sbírek *Ústředního židovského muzea (Jüdisches Zentralmuseum)* ovšem vyplývá, že některé předměty z majetku mimopražských fyzických osob (téměř výhradně judaika – rituální předměty z domácností a rodinné portréty), přicházely do Prahy spolu se zásilkami venkovských obcí, fakticky zrušených a transformovaných na *Aussenstellen* – mimopražské pobočky *Treuhandstelle* a *Ortstellen* – místní úřadovny. Ty měly za úkol evidovat venkovské židovské obyvatelstvo i jeho majetek a organizovat shromažďování cenných předmětů, jejich balení a odesílání do Prahy (viz kapitolu IV. 4. 4. 2.).

IV. 2. 3. Evidence a centrální registrování spisů

Oddělení evidence mělo za úkol shromažďovat veškerou agendu spojenou s vyklízecími pracemi a agendu jednotlivých skladů. Jak již bylo popsáno výše, během vyklízecích prací bylo pořízeno několik evidenčních záznamů na různých úrovních postupu prací: **prvotní soupisy (při klasifikaci předmětů), odhadní protokoly (při oceňování předmětů), balicí protokoly (při balení předmětů), přejímací protokoly (při přejímání předmětů), vydávací protokoly (při výdeji předmětů ze skladu)**. Kromě toho, se zřejmě v evidenci *Treuhandstelle* vyskytovala také zvláštní hlášení o nalezených předmětech z drahých kovů, špercích, hotovosti a cenných papírech. Oddělení evidence sestavovalo seznamy ulic, v nichž probíhaly vyklízecí práce, vedlo všeobecnou jmennou kartotéku a speciální kartotéky o zpracovávaných případech. Navíc do jisté míry zajišťovalo komunikaci *mezi Židovskou náboženskou obcí a Zentralstelle / Zentralamtem*, které podávalo zprávy o pracovní činnosti, vyhotovovalo pro ni statistiky a hlášení a převádělo jí klíče s původními odhadními protokoly.

V *Treuhandstelle* byl zaveden systém tzv. **ústředního registrování spisů (zentrale Mappenregistrierung)**. Prakticky to znamenalo, že se na jednom místě shromažďovaly veškeré přílohy, a to od podchycení jednotlivých případů až k jejich úplnému vyřízení. Do

centrální registratury je předávala veškerá zúčastněná oddělení. Ke každému případu (podle bytů) byl založen spis, kde byli od sebe odlišeni barvou desek nájemníci a podnájemníci bytu (označování písmeny „H“ a „U“). Spis byl veden po transportním číslem nájemníka bytu, či podnájemníka, který v bytě bydlel, bylo zde sepsáno odevzdané bytové zařízení, včetně ocenění, a uveden záznam na všechna související transportní čísla. Jednotlivé spisy byly organizovány podle transportů, přičemž podle zprávy Treuhandstelle jeden transport obsahoval cca 500 spisů. Tato ústřední evidence v podstatě odpovídala způsobu centrálního vedení spisů v *oddělení Ia Vermögensamt* (tzv. *Vorgangy*), který měl za úkol registrovat policejně zajištěný majetek (viz níže).

Podobně jako většina závažných dokladů arizace majetku, ani **spisová agenda Treuhandstelle** nebyla zachována. K jejímu zničení došlo zároveň s likvidací agendy *Židovské rady starších* (Židovské náboženské obce). Kromě veškeré spisové agendy byli rovněž likvidováni nepohodlní svědci, kteří byli zařazeni do transportu, který byl pod označením „Eu“ vypraven dne 27. října 1944 z Prahy přímo do Osvětimi. Tímto transportem bylo odesláno 18 osob. (*6)

Po válce zahájila obnovená *Židovská náboženská* obec spolu se *Židovským muzeem v Praze* pátrání po původních vlastnících během války zabavených předmětů. Ve *Věstníku Židovské náboženské obce* vycházely na pokračování seznamy osob, které si dosud nevyzvedly uschovaný majetek. Zároveň probíhaly výslechy lidí, kteří se za války podíleli na práci Treuhandstelle například jako dělníci, skladníci apod. Snahou bylo zjistit, jak fungoval chod Treuhandstelle a tudíž, zdali transportní čísla, jimiž byly některé předměty ještě stále označeny, mohou sloužit jako dostatečný důkaz vlastnictví. *

Poměrně přesný popis zajišťování majetku deportovaných osob podává ve své výpovědi ze dne 29. listopadu 1946 také zaměstnanec Židovské náboženské obce Bedřich Laufer, který byl od května 1942 do 5. května 1945 zaměstnán jako dělník a později jako

skladník ve skladech Treuhandstelle v Haštalské 11 a v Dlouhé třídě 33. Laufer udává, že po deportaci dotyčné osoby „přišla do bytu tří- až čtyřčlenná komise, která větší kusy ihned označila transportními čísly, takže tyto svršky přišly na sklad již označeny transportními čísly. Byly ovšem také jednotlivé případy, kdy přišel celý nábytek jednoho bytu bez čísel na sklad, tento nábytek byl ihned označován transportními čísly dle protokolu, který byl sepsán v bytě, z kterého byl nábytek odvezen. [...] Malé svršky, jako porcelán, sklo, nářadí se rozdělovaly na předměty cenné a obyčejné. Všechny tyto svršky se skládaly do beden a přiložila se přesná konsignace. Na skladě se cenné věci dodatečně opatřily transportními čísly a přišly do jiných skladů, než předměty obyčejné, které transportní čísla nedostaly a byly převzaty jen podle kusů. [...]“ (*7)

Pokud jde o výpovědi lidí, kteří byli zaměstnáni ve skladech uměleckých předmětů – Dlouhá 5, Dlouhá 33 (knihy), V Kolkovně 7 a v Pinkasově synagoze, někteří shodně vypovídají, že transportní čísla byla z některých uměleckých předmětů, kromě nábytku, na příkaz vedoucího *Zentralamt* Hanse Günthera odstraněna. Za všechny uvádíme výpověď Ing. Pavla Spielmanna ze dne 2. prosince 1946, který byl jako architekt zaměstnán u *Treuhandstelle* na místě odborného pracovníka a později jako skladníka uměleckých předmětů, a to od října 1943 do 5. května 1945: „[...] Pokud se týče transportních čísel, byla tato u některých předmětů na rozkaz němce Günthera odstraněna. Jedná se o předměty ve skladě v Kolkovně (nábytek, obrazy a umělecké předměty). Pokud transportní čísla nebyla na rozkaz němců odstraněna, zůstala nezměněna až dodnes, to znamená, že transportní čísla, která jsou nyní na jednotlivých předmětech jsou transportní čísla původní.“ (*8)

IV. 2. 4. Zprávy o činnosti Treuhandstelle z konce roku 1942

Významným dokumentem dokládajícím činnost *Treuhandstelle* je rovněž *Zpráva o činnosti Treuhandstelle při Židovské náboženské obci za rok 1942 (Tätigkeitsbericht der*

Treuhandstelle bei der Jüdischen Kultusgemeinde für das Jahr 1942. Arbeitsbericht der Treuhandstelle für das Jahr 1942). Kromě množství grafů, v nichž je zakreslen vývoj výsledků jednotlivých aktivit Treuhandstelle, je zde uveden podrobný seznam jednotlivých skladišť, včetně jejich čísel, adres a druhu a počtu uskladněných předmětů. Jinak ovšem tento dokument, mající charakter přehledové výroční zprávy, pouze shrnuje a opakuje údaje, které již byly zevrubně sepsány ve zprávě z června 1942. (*9)

Konečně ze stejné doby jako výroční zpráva o činnosti Treuhandstelle je také zpráva nazvaná „**Židovský bytový prostor**“ (**Der jüdische Wohnraum**), která shrnuje informace o uvolnění, vyklizení a dalším využití bytů původně obývaných židovským obyvatelstvem, a dále o obhospodařování a ohodnocení zanechaných bytů, nábytku a movitostí a o rozsahu prací s těmito úkoly spojených. (*10) Tento materiál přináší téměř identické informace, jako již citovaná zpráva o činnosti Treuhandstelle za rok 1942. Kromě všeobecných informací je zde však uveden přehled množství jednotlivých podchycených a již částečně zajištěných předmětů podle kategorií. V rubrice věnované uměleckým předmětům je zde uvedeno, že bylo do skladů Treuhandstelle převzato 10.458 kusů a ještě zbývá převzít 18.800 kusů. Přehled obsahuje počty předmětů zajištěných od založení pražské Treuhandstelle (tzn. zároveň od doby, kdy byly zahájeny hromadné deportace protektorátních Židů) do listopadu 1942 (do doby, kdy byla již dávno vlna hromadných transportů z Prahy ukončena). Podle údajů přehledu bylo do skladišť Treuhandstelle převedeno za toto období celkem 2.310 bytů a celkový stav uměleckých předmětů ze židovského majetku evidovaných v příslušných skladech Treuhandstelle na konci roku 1942 dosáhl počtu 29.258 kusů.

Jakkoli, až překvapivě konkrétní a přesná, se zdá tato statistika, je třeba říci, že pokus o určení objemu konfiskovaného majetku a jeho pohybu na základě údajů přehledu uvedené zprávy by byl čirou fantazií. Odhlédneme-li od spolehlivosti samotné statistiky a jejích zdrojů, je zde ještě mnoho údajů, které sem vůbec nebyly zahrnuty:

z přehledu se nedozvíme, kolik z již evidovaných uměleckých předmětů pocházelo z majetku jednotlivců a kolik jich do skladišť vplynulo ze zrušených obcí a židovských spolků, nedozvídáme se ani nic o tom, jaké množství těchto předmětů pocházelo z Prahy a kolik jich pocházelo z venkova. Navíc jde o přehled uzavřený v listopadu 1942, kdy sice nad protektorátem již přehnala největší vlna transportů, avšak deportace protektorátních Židů nebyly ještě zcela u konce (ty probíhaly fakticky až do roku 1945, vezmeme-li v úvahu také deportace osob ze smíšených manželství). Konečně přehled uvádí čísla týkající se pouze předmětů, které fakticky vplynuly do skladišť Treuhandstelle, ale nevypovídá nic o policejním zajišťování předmětů, jež spadalo do kompetence gestapa a zvláštních policejních oddílů bezpečnostní policie – tzv. Einsatzstabů a podléhalo tudíž správě Vermögensamtu.

Poznámky:

- (1) Zpráva je v plném originálním znění, včetně českého překladu, přetištěna in: Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: *Židé v protektorátu*. c. d. 1997, s. 166–177.
- (2) Viz kopie originálního dokumentu v příloze VIII. 3; originální strojopis, včetně grafů je uložen: AMV, fond 425–220–4; text zprávy, včetně českého překladu, publikován in: Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: *Židé v protektorátu*. c. d. 1997, s. 187–205.
- (3) Úplný přehled těchto skladišť je uveden ve zprávě o činnosti Treuhandstelle za rok 1942, viz *Tätigkeitsbericht der Treuhandstelle bei der Jüdischen Kultusgemeinde für das Jahr 1942*, in: Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: c. d. 1997, s. 326–327 a 348–349.
- (4) Ačkoli jsou v přehledu skladišť uvedeném ve výroční zprávě Treuhandstelle za skladiště uměleckých předmětů výslovně označena pouze čtyři místa, do přehledu této zprávy byl zařazen mezi sklady uměleckých předmětů také sklad ve Vinohradské synagoze (Sázavská ul.), kam byly, podle údajů ve zprávě, ukládány obrazy nejnižší kategorie. Názory na posuzování díla z hlediska jeho umělecké kvality však byly značně rozkolísané a proto nelze vyloučit, že v tomto skladu se nacházela rovněž z dnešního pohledu díla hodnotná.
- (5) Sestaveno podle zprávy o činnosti Treuhandstelle za rok 1942 – *Tätigkeitsbericht der Treuhandstelle bei der Jüdischen Kultusgemeinde für das Jahr 1942. Arbeitsbericht der Treuhandstelle für das Jahr 1942*. Originální strojopis, včetně fotokopií grafů, uložen v Jad Vašem – archiv, 07 CZ/27–6 (17); zpráva publikována v původním znění, včetně českého

překlady in: Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: c. d. 1997, s. 326–327 a 348–349; grafy vztahující se k počtům uměleckých předmětů viz přílohu VIII. 4).

- (6) „Oběžníkem ze 30. listopadu 1944 tlumočila Židovská rada starších všem oddělením rozkaz Ústředního úřadu pro řízení židovské otázky, aby odevzdaly veškerý listinný a písemný materiál, pokud není absolutně nepostradatelný. Zvláštní důraz přitom Ústřední úřad kladl na všechny doklady o deportovaných osobách. Vše se dělo pod záminkou sběru starého papíru. [...]“, Krejčová, H.: Židovská náboženská obec za války. In: Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: *Židé v protektorátu*. c. d. 1997, s. 24.
- (7) SÚA Praha, fond NSMP, nezpracované dodatky, Postup při restituci.
- (8) Tamtéž.
- (9) Úplné, originální znění zprávy, včetně jejího českého překladu a veškerých grafů je přetištěno in: Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: *Židé v protektorátu*. c. d. 1997, s. 313–349; originální strojopis zprávy Jad Vašem – archiv, 07 CZ/27–6 (17).
- (10) Zpráva je v úplném, originálním znění, včetně českého překladu, přetištěna in: Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: c. d. 1997, s. 293–312; xerokopie strojopisu a grafů zprávy je uložena v Ústavu soudobých dějin, Sběrka židovských studií; několik originálních grafů zprávy uloženo v archivu památníku Jad Vašem, sign. 07–CZ/27–6(17) pod názvem Statistika, ručně kolorované fotografie.

IV. 3. Policejně zajišťovaný umělecký majetek – nakládání s ním, jeho třídění a další distribuce

IV. 3. 1. Vermögensamt

Narozdíl od majetku osob, které byly deportovány v rámci hromadných transportů, byl majetek zajišťovaný policejně, tzn. majetek osob zatčených v důsledku politické nebo rasové persekuce či v důsledku trestněprávní odpovědnosti, spravován *Vermögensamt* *beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren* (Majetkový úřad při Úřadu říšského protektora, dále jen *Vermögensamt*), který byl zřízen *Výnosem říšského protektora* ze dne 2. září 1941. Se zřízením Státního ministerstva pro Čechy a Moravu (20. srpna 1943 výnosem vůdce), v jehož čele stanul K. H. Frank, došlo k přejmenování úřadu na *Vermögensamt beim Staatsminister für Böhmen und Mähren* (Majetkový úřad při Úřadu státního ministra pro

Čechy a Moravu).

Úkolem *Vermögensamt*, který podléhal přímo Úřadu říšského protektora a po zřízení Německého státního ministerstva byl podřízen přímo státnímu ministrovi K. H. Frankovi, respektive příslušnému finančnímu oddělení Německého státního ministerstva, které Frank od roku 1943 vedl, bylo spravovat a realizovat majetek nepřátel říše. Poměrně přesné informace o organizaci a vnitřním chodu této instituce lze čerpat z výslechu dr. Bruno Freytaga, bývalého vedoucího *Vermögensamt* provedeného dne 13. září 1945 Zajišťovacím oddělením Správy národního majetku. (*1) I když Bruno Freytag vedl *Vermögensamt* až od roku 1943, z jeho výpovědi vyplývá do jisté míry i to, jak instituce fungovala před jeho nástupem do funkce, neboť Freytag poměrně podrobně popisuje reorganizaci vnitřní struktury úřadu, kterou provedl po svém nástupu. Dále z Freytagovy výpovědi vyplývají některé další skutečnosti, které naznačují „dvojkolejnost“ v řízení majetkového úřadu, který byl sice přímo podřízen finančnímu odboru Německého státního ministerstva, avšak podle Freytagova vyjádření příkazy někdy vydával sám Frank. Navíc, protože *Vermögensamt* sídlil přímo v budově ministerstva, byly mu veškeré příkazy většinou předávány ústně, čímž bylo sníženo riziko vyzrazení tajných informací i zájmů, jejichž prosazení bylo vydáváním těchto příkazů sledováno.

Vermögensamt přijímal hlášení úřadovny gestapa o zabavení majetku a přijímal od ní seznamy tohoto majetku. Centrální evidenci případů, kterých bylo dle Freytagovy výpovědi nahlášeno *Vermögensamt* za dobu jeho existence cca 11.000, zajišťovalo **oddělení Ia**, které vzniklo v rámci reorganizace provedené v roce 1943 Freytagem. Zde byly vedeny celkové seznamy – tzv. **Vorgangy** – veškerého majetku zabaveného z jedné podstaty. Excerpta těchto hlavních seznamů pak byla přidělována do evidence jednotlivých referátů, které byly kompetentní ke správě daného druhu majetku. Pokud šlo o umělecké předměty, byly zahrnuty do souhrnné kategorie „svršky“ a přiděleny do evidence 3. odboru referátu II.

Po zabavení byly umělecké předměty soustředovány přímo do skladu firmy *André* v Havříské ulici (pokud šlo o plastiku, obrazy, kresby, grafiku, rukopisy a tisky) či k firmě *Vollmer* na Staroměstském náměstí (v případě předmětů uměleckého řemesla). Obě firmy zajišťovaly prodej uměleckých předmětů pro Vermögensamt. Do určité doby prodával pro Vermögensamt konfiskovaný nábytek a předměty uměleckého řemesla také *obchod Bohemia Werkstätten architekta Josefa Eichhorna* ve Vodičkově ulici. Eichhorn byl však 9. března 1943 (podle jeho poválečné výpovědi z politických důvodů) zatčen a jeho podíl na prodeji byl přenesen na obchod architekta Vollmera. (*2) Nepřesahovala-li stanovená odhadní cena hodnotu 300,- RM, byly dále předány do **skladiště Ve Smečkách 15**, spravovaného treuhänderem Viktorem Höbeltem (v některých výpovědích se jako treuhänder skladiště Ve Smečkách objevuje „jistá paní“ Höbelt nebo Höbel?). Předměty uskladněné v tomto skladišti, včetně uměleckých předmětů náležejících zřejmě pouze do kategorie IV, mohly být odprodány pouze se souhlasem Vermögensamtu, anebo, což byla častější praxe, byly dány k dispozici (tj. fakticky odprodány za odhadní ceny) *Einsatzstabu II*, který měl na starosti mimo jiné vybavení náhradních bytů válečných poškozenců, policejních a státních úředníků apod.

Činnost *Vermögensamtu* lze však dnes rekonstruovat pouze částečně, a to na základě již zmíněné výpovědi Bruno Freytaga. Spisy Vermögensamtu byly zničeny z příkazu vrchního finančního prezidenta Grohse, který se opíral o všeobecný výnos státního ministra K. H. Franka. Ústřední seznam majetku z evidence referátu Ia byl kvůli hrozícím náletům převezen za doprovodu úředníka Vermögensamtu Winkelmanna a dalších osob 9. března 1945 do Viechtachu v Bavorském lese, kde byly zanedlouho zničeny, aby nepadly do rukou blížící se americké armádě. V této zásilce měly být základní spisy, tzv. Grundakten, obsahující „*soupis veškerých zbavených majetkových součástí jednotlivých majetkových podstat*“, ústřední kartotéka, a pravděpodobně také zlato a stříbro a počítací stroje. Další

materiály Vermögensamtu byly do Bavorska odtransportovány 5. dubna 1945. Zbývající agenda majetkového úřadu byla během dubna 1945 spálena v Praze. Podle výpovědi Jindřicha Baudische, znalce, který prováděl odhady pro pražské gestapo, musela být odevzdána rovněž jeho agenda, a to na příkaz dr. Freytaga. Veškeré dokumenty odevzdané Baudischem ve dnech 26. a 27. dubna 1945 byly následně zničeny. (*3)

Podle Baudische směřovaly na jaře 1945 do Bavorska také transporty s cennými předměty (zlato, šperky, umělecké předměty), které byly ve správě Vermögensamtu. Transporty řídil údajně vrchní inspektor úřadu dr. Weinhardt, který s posledním transportem odjel do Tegernsee, kde se usadil. (*4)

IV. 3. 2. Gestapo

Do doby zřízení *Vermögensamtu*, který byl faktickým vykonavatelem centrálního dohledu nad zabaveným nepřátelským majetkem v rámci protektorátu, byla situace při správě a nakládání se zabaveným majetkem v období od 16. března 1939 do 2. září 1941 značně nepřehledná. Dokládají zejména některé výpovědi, které byly zaznamenány v protokolech k výslechům, jež sloužily v roce 1946 jako podklady pro Mimořádný lidový soud v Praze. Pokud jde o postup zajišťování uměleckých předmětů gestapem, nejvíce informací v současné době obsahují protokoly z výslechů Jindřicha Baudische, který od roku 1941 působil jako odhadce pražského gestapa (*5) a Kurta Quosse, (*6) jenž byl od 1. června 1939 pověřen zvláštním úkolem zřídit v pražské služebně referát zajišťování (Beschlagnahmereferat I H). (*7)

Pokud jde o oceňování, kategorizaci a distribuci zabaveného uměleckého majetku, relevantní jsou vedle Baudischovy výpovědi především svědectví, které v souvislosti s Baudischovým případem vydali prof. PhDr. K. M. Swoboda, (*8), profesor ThDr. Josef Cibulka (*9) a jeho náměstek, PhDr. Vladimír Novotný. (*10) Karl Maria Swoboda působil

jako ordinář pro dějiny umění na německé Karlově univerzitě a později byl jmenován stálým poradcem Německého státního ministerstva v otázkách pražských muzeí a galerií, byl členem nákupní komise Českomoravské zemské galerie a kurátorem německé sekce Moderní galerie. Swoboda měl z titulu své funkce za úkol vybírat umělecká díla, která měla být jako říšské zápůjčky umístěna ve veřejných sbírkách na území protektorátu, především pak v Českomoravské zemské galerii. Prof. Josef Cibulka působil od 1. února 1939 ve funkci ředitele Státní sbírky starého umění v Praze, která v období okupace byla přejmenována na Českomoravskou zemskou galerii (viz IV. 4. 4. 1.).

Při použití údajů z výpovědí, a zejména pak výpovědí těch, kteří stáli na straně obžalovaných, je nutné vzít do úvahy, že vyslychaní jistě mohli mít tendenci některá fakta zkreslit, snížit význam své osoby v popisovaných postupech a naopak vyzdvihnout své zásluhy o záchranu českého kulturního majetku. Ze základních informací těchto materiálů je však možné vyjít, protože jsou potvrzeny i dalšími dochovanými archivními materiály, zejména z fondu Úřadu říšského protektora a pražského gestapa. (*11)

Souhrnnou informaci o aktivitách hlavní úřadovny pražského gestapa v oblasti konfiskací uměleckých děl ze židovského a jiného majetku podává zpráva o její činnosti za období od 16. března 1939 do 1. července 1942 (viz přílohu VIII. 5). (*12)

Poznámky:

- (1) SÚA Praha, fond ZÚ – dodatky, Komise národní správy, kart. 244.
- (2) Ve vyjádření arch. Josefa Eichhorna o jeho firmě Bohemia Werkstätten ze dne 17. října 1949, učiněném v Salcburku a zprostředkovaném americkou restituční divizí (AMZV, fond Restituce 1945–1957, Restituce Rakousko, J. Eichhorn, kart. 35) se uvádí, že prodej pro Vermögensamt byl v jeho starožitnickém obchodě uskutečňován od léta 1942. Eichhorn dostával jako provizi 7–10% z prodejní ceny; zúčtování se zástupcem Vermögenamtu bylo údajně prováděno denně. Prodávané předměty byly dováženy ze skladišť speditérských firem. O přesném původu předmětů neměl Eichhorn žádné informace, ale bylo mu jasné, že jde o zabavený a protektorátu (sic) propadlý majetek.

Informace o Eichhornově obchodě ve Vodičkově ulici je obsažena také v protokolu o výpovědi J. Baudische z 11. září 1945 (SÚA Praha, fond ZÚ – dodatky, KNS, kart. 244). Ve výpovědi výslechu z 18. června 1945 provedeného v budově Státní bezpečnostní policie v Bartolomějské 10 uvádí J. Baudisch jméno Eichhorna mylně jako „Eichler“ a vypovídá, že se zabýval prodejem pro Vermögensamt do doby svého zatčení. Proč byl majitel tohoto obchodu zatčen Baudisch neuvádí. Rovněž není ze zápisu výslechu patrné, zda Vollmer pro Vermögensamt pracoval od počátku, či zda byl prodejem uměleckého řemesla pověřen až po zastavení obchodu arch. Eichhorna. Viz SOA Praha, Mimořádný lidový soud v Praze, LS 2655/44, proces s Jindřichem Baudischem.

- (3) Informace o zničení úřední agendy znalce Baudische viz protokol o výpovědi Jindřicha Baudische z 11. září 1945 (SÚA Praha, fond ZÚ – dodatky, KNS, kart. 244). Úřední agenda týkající se klasifikace, oceňování a distribuce uměleckých předmětů, která byla za dobu služby shromážděna prof. K. M. Swobodou, ovšem, na rozdíl od záznamů Baudischových, zničena nebyla. Z informací, které K. M. Swoboda udává ve svých výpovědích ze dne 2. srpna 1946 (AMV, fond 305–548–6) a 4. září 1946 (SOA Praha, Mimořádný lidový soud v Praze, LS 2655/44, proces s Jindřichem Baudischem), je zřejmé, že veškerá jeho agenda byla předána bezprostředně po skončení války vrchnímu radovi Morávkovi na ministerstvo školství. K. M. Swoboda ve výslechu ze dne 2. srpna 1946 (AMV, fond 305–548–6) uvádí, že byl pověřen výběrem cenných uměleckých předmětů zabavených gestapem pro protektorátní muzea od roku 1940. Toto zmocnění mu bylo vydáno bývalým Německým státním ministerstvem pouze z odborných hledisek, bez politických aspektů (během 2 let, tj. cca do roku 1942 vybráno cca 600 předmětů). Předanou agendu, zmiňovanou Swobodou ve výše citované výpovědi, se však v rámci rešerší expertního týmu ve fondu ministerstva školství, který je uložen v SÚA Praha, zatím nepodařilo dohledat.

K odvozu spisového materiálu Vermögensamtu 9. března a 5. dubna 1945 srov. dopis ministerstva financí ministerstvu zahraničí z 28. května 1945, obsahující opus protokolu s výpovědí zaměstnanců garáží firmy Pražsko–Neusiedelské papírny v Plzni; AMZV, fond Restituce 1945–1957, Restituce Německo, NSMP, 50/3318, kart. 48.

- (4) Viz protokol výslechu Jindřicha Baudische z 22. května 1945 v Jablonci n/Nisou (součástí tohoto protokolu je zpráva o zavlčení uměleckých předmětů sepsaná na základě Baudischovy výpovědi); AMV, fond 305–548–6.
- (5) AMV, fond 305–548–6; SÚA Praha, fond ZÚ – dodatky, Komise národní správy, kart. 244; SOA Praha, Mimořádný lidový soud v Praze, LS 2655/44, proces s Jindřichem Baudischem.
- (6) AMV, fond 305–548–6.
- (7) Do vedení tohoto referátu byl v červenci 1939 dosazen vládní rada Kolitz, a to na vlastní žádost Quosse, neboť, jak sám uvedl ve své výpovědi, bylo žádoucí, aby oddělení vedl někdo, kdo měl příslušné znalosti z oboru práva. Po Kohlitzovi se vedení referátu ujal dr. Wittiska a

nakonec jím byl pověřen dr. Fritz Meyer.

- (8) SOA Praha, Mimořádný lidový soud v Praze, LS 2655/44, proces s Jindřichem Baudischem.
- (9) Tamtéž.
- (10) Tamtéž.
- (11) Viz zejména materiály: SÚA Praha, fond ÚŘP, kart. 535; SÚA Praha, fond 109-4-1496.
- (12) SÚA Praha, fond 109-4-1346.

IV. 4. Postup při zajišťování uměleckých předmětů, ocenění a jeho další distribuce

Způsob, jakým byl majetek v tomto období gestapem zajišťován popisuje ve své zaprotokolované výpovědi Kurt Quoss, policejní rada z *oddělení všeobecné konfiskace referátu I H hlavní úřadovny pražského gestapa*. (*1) *Referát konfiskací (Beschlagnahmereferat)* dostal od příslušného *výkonného referátu (Executivreferat)* záznam o tom, že určitá osoba byla zatčena (poslána na delší dobu do koncentračního tábora). Zároveň tento záznam obsahoval také žádost o začlenění (konfiskaci) majetku. Zajištění majetku v bytech těchto osob prováděly rovněž výkonné referáty. Po oznámení konfiskace požádal referát konfiskací o zjištění, zda zatčená osoba je říši nepřátelská. Při pozitivním zjištění, které provedl *velitele bezpečnostní policie (Befehlshaber der Sicherheitspolizei)*, byl vydán pokyn nadřízené služebně gestapa, že majetek má být konfiskován (tj. začleněn do říšského majetku na základě *Narizení říšského Ministerstva vnitra* ze dne 4. října 1939). Oznámení o **začlenění (Einziehung)** bylo uveřejněno v *Reichs- und Preussischenstaatsanzeiger* a tímto aktem vstoupilo v platnost. Konfiskovaný majetek mohl být oceňován přímo v bytech, od nichž dostával klíče příslušný přísežný znalec provádějící odhad, nebo – a to byl častější případ – byl majetek soustředován do skladů a teprve pak došlo k oceňování a třídění (tato praxe byla běžná zejména v Praze, kde se konfiskované umělecké předměty soustřeďovaly přímo ve skladech společností, které obstarávaly jejich prodej pro *Vermögensamt*. Jednalo-li se o majetek zajištěný mimo Prahu, mohl být postup různý: byl buď oceňován přímo v bytech, nebo byl soustředěn v nějakém místním, transitním

skladu gestapa a následně buď na místě oceněn a vytříděn pro další využití – většinou prodej přímo ze skladiště, anebo svážen do Prahy.

Nejdůležitějším pramenem pro popsání procesu policejního zajišťování majetku mimo Prahu jsou čtyři poválečné výpovědi: výpověď Roberta Steinhausera, bývalého vedoucího referátu II A-5 (zabavování majetku osob zatčených) v rámci úřadovny gestapa v Českých Budějovicích, (*2) výpověď Antonína Smejkal, který byl přidělen k **Einsatzstabu II** jako pomocná síla do skladu, (*3) výpověď Františka Šmolíka, přísežného znalce a obchodníka starožitnostmi (Praha III, Dražického nám. 10) (*4) a také výpověď, kterou učinil Bedřich Graziowski, kriminální vrchní tajemník gestapa v Hradci Králové, v rámci šetření spojeného s přípravou podkladů pro mimořádný lidový soud s Jindřichem Baudischem. (*5) I když se jedná o materiál, k jehož obsahu je důležité přistupovat velmi kriticky, vzhledem k okolnostem, za kterých vznikl, poměrně přesně popisuje mechanismus zajišťování majetku mimo Prahu, zejména v Českých Budějovicích a Hradci Králové. Pro sledování pohybu majetku je důležitých několik skutečností, na nichž se vesměs jednotliví vyslychaní shodují:

Prvotní zajištění majetku spadalo do kompetence referátu II A-5 gestapa. Po zatčení bylo ihned zjištěno a zaprotokolováno, jakým majetkem zatčená osoba disponovala. Určená skupina referátu II A-5 provedla domovní prohlídku a sepsala o tom zápis (tzv. *Durchsuchungsbericht*). V tomto zápisu bylo uvedeno, co bylo přesně při prohlídce v bytě nalezeno a zápis byl předán vedoucímu referátu. Ten na základě údajů v něm obsažených sepsal zprávu a poslal ji pražské hlavní úřadovně, rovněž příslušnému referátu II A-5 (později přejmenovanému na referát II B-1-b či II B-5). (*6) Veškeré cenné předměty byly odesílány vedoucímu referátu II A-5 z regionu, kde byl majetek zajištěn, jako doporučená zásilka do Prahy, nebo byly předávány osobně k další evidenci a správě zvláště pověřeným pracovníkům. Později byly všechny cenné předměty předávány přímo v Praze inspektorovi Vermögensamtu Bayerovi z referátu pro zabavování majetku. Na veškeré předané předměty

byla vystavena kvitance, která byla připojena ke spisu na gestapu a majetek byl dále evidován *Vermögensamtem*. Zároveň se čekalo na oficiální rozhodnutí propadnutí majetku zatčené osoby ve prospěch říše. Po vydání tohoto rozhodnutí byl majetek (movitostí v bytech a podnicích) dán k dispozici Vermögensamtu. Nalezená hotovost byla ukládána u Escomptní banky, a to na konto vedené pod jménem zatčeného. Akcie a spořitelní knížky byly odesílány do Prahy spolu s návrhem na prohlášení majetku za majetek říšský. K tomuto návrhu byl rovněž připojen i výpis z pozemkových knih, byla-li zatčená osoba majitelem nemovitostí. Nad těmito nemovitostmi byla ustavena správa tzv. treuhändera (v okrese České Budějovice např. prováděla správu veškerých realit pro Vermögensamt společnost *Kreditanstalt der Deutschen*, na Moravě pak brněnská pobočka *Treuhand- und Revisionsgesellschaft mbH* – viz kapitolu IV. 4. 3.). Rovněž tak nad zabavenými podniky byl ustanoven vybraný správce věrné ruky (**treuhänder**).

Zabavené byty byly zamčeny a zapečetěny, klíče od nich uloženy v nedobytné pokladně a po tomto aktu byl do bytu vstup povolen pouze osobám, které měly speciální povolení. O návštěvách těchto osob se navíc vedly přesné záznamy, které se přikládaly ke spisu. Po formálním převzetí movitostí zástupcem *Vermögensamtu* bylo z jeho pověření veškeré bytové zařízení odváženo do příslušných skladišť Vermögensamtu. Původně měly být věci sváženy do Prahy, ale protože nebyl dostatek skladišť, byly zabavené svršky ponechávány v regionálních skladech a odprodávány přímo v místě. Zabavené movitosti byly oceňovány soudním znalcem a dále s nimi mohl disponovat *Einsatzstab II*. Ten řídil prodej movitostí, respektive veškeré dispozice s nimi. Výtěžek z prodeje byl odevzdáván Vermögensamtu, který dále financemi disponoval.

Pokud šlo o umělecké předměty, tyto byly oceňovány buď přímo na místě zajištění – tedy v bytech a podnicích – a to přísěnými znalci (především Jindřichem Baudischem, ale i Františkem Šmolíkem, jehož výpověď je rovněž k dispozici, a jinými), nebo byly svezeny do

místních skladišť a odsud, po prohlédnutí uvedených znalců, predisponovány do Prahy, kde s nimi bylo naloženo jako s ostatními uměleckými předměty zabavenými na území spravovaném pražským oberlandratem.

Majetek zajišťovaný v zámcích a venkovských usedlostech spadal do kompetence *Pozemkového úřadu*. Správu uměleckých předmětů v těchto objektech zajištěných vykonával *Vermögensamt* (vedoucí dr. Bruno Freytag) a *Auswanderungsfond* (vedoucí dr. Reisinger). Z výpovědi dr. Gilberta Lorenze, vedoucího 23. oddělení Vermögensamtu v Praze, které mělo za úkol dohlížet na vnučené správy dosazené na zabavené objekty podléhající Pozemkovému úřadu, vyplývá, že cenné umělecké předměty z těchto objektů, byly sváženy do Prahy. (*7) Některé z nich byly dle Lorenzovy výpovědi uskladněny v Ústavu šlechticů na Pražském hradě (zvláště perské koberce). Šperky a zlato zajištěné v těchto objektech spravoval pravděpodobně Vermögensamt.

Umělecká díla, která znalci při oceňování označili za díla muzeální hodnoty (umělecké předměty I. a II. kategorie), byla nahlášena prof. K. M. Swobodovi. Ten byl z titulu své funkce stálého poradce Německého státního ministerstva v otázkách muzeí a galerií odpovědný za výběr předmětů muzeální hodnoty, které byly jako říšské zápůjčky poskytovány muzejním a galerijním institucím na území protektorátu (především Českomoravské zemské galerii, nebo Uměleckoprůmyslovému muzeu – viz kapitolu IV. 4. 4.). Tyto umělecké předměty však musely být ještě před zapůjčením protektorátním muzeím a galeriím ohlášeny dr. Hansi Possemu, řediteli státních sbírek v Drážďanech a Hitlerovu zvláštnímu pověřenci pro shromažďování a výběr uměleckých předmětů pro Führermuseum v Linci (tzv. **Sonderaktion Linz**). Prakticky se tato ohlašovací povinnost vztahovala zřejmě pouze na umělecké předměty, které náležely do kategorie I. – tj. umělecky zvláště cenné. (*8) S výjimkou uměleckých předmětů, které byly vybrány pro vůdce (I. kategorie), se na veškerý umělecké předměty vztahovalo nařízení říšského protektora o ochraně kulturních památek

v Protektorátu Čechy a Morava z 1. října 1940, jež zamezovalo vývozu veškerého uměleckého majetku. Umělecké předměty III. kategorie, které nebyly označeny za muzeální kusy, byly pro *Vermögensamt* odprodávány přes *firmy André a Vollmer*. Předměty IV. kategorie, které nepřesahovaly hodnotu 300,- RM (3.000,- K), byly uloženy ve skladu Ve Smečkách odkud mohly být dále odprodávány. Největší část z tohoto majetku rovněž odkupoval *Einsatzstab II* (viz kapitolu IV. 4. 1. 2.).

Poznámky:

- (1) Viz výpověď K. Quosse – AMV, fond 305 – 548–6. Referát I H byl později přejmenován na oddělení IV.
- (2) SÚA Praha, fond ZÚ – dodatky, KNS, kart. 244.
- (3) Tamtéž.
- (4) Tamtéž.
- (5) SOA Praha, Mimořádný lidový soud v Praze, LS 2655/44, proces s Jindřichem Baudischem.
- (6) Zde se jednotlivé výpovědi uvádějící název referátu rozcházejí. Ve výpovědi Roberta Steinhausera (SÚA Praha, fond ZÚ – dodatky, KNS, kart. 244) je uveden název II B 1–b, avšak výpověď Marie Plassové, která pracovala jako účetní na hlavní úřadovně pražského gestapa a měla za úkol vést účetní doklady o již konfiskovaných předmětech (AMV, fond 52–1–344), je uvedeno označení referátu jako II b 5 (za správné lze ovšem zřejmě považovat označení uvedené Plassovou, neboť ta pracovala přímo v pražské úřadovně, kdežto Steinhauser sloužil v Českých Budějovicích). Tento referát měl dle Plassové na starost prodej radiopřijímačů a evidenci a distribuci cenných předmětů (drahé kovy, šperky). Podle výpovědi Plassové byli nejbližšími spolupracovníky referátu dr. Otto Pauler, dr. Rimpel, Unterstumpf. Adolf Bode, Jindřich Baudisch.
- (7) Výpověď Gilberta Lorenze: SÚA Praha, fond ZÚ – dodatky, kart. 244
- (8) Po smrti Hanse Posseho v roce 1942 se tímto zmocněncem stal jeho nástupce v ředitelské funkci drážďanské galerie Hermann Voss. Vůdcovy zájmy však nebyly na území protektorátu prosazovány zdaleka v rozsahu, v jakém je uplatňoval v Rakousku, Holandsku, Belgii či Francii. V dochovaných archivních materiálech se nacházejí pouze informace dokládající Hitlerův zájem o Lobkowiczskou sbírku na Roudnici a o sedm obrazů zabavených ze židovského majetku, které byly předány 14. srpna 1940 hlavní pražskou úřadovnou gestapa do skladu v Černínském paláci; SÚA Praha, fond 109–4–1493; SÚA Praha, fond 109–4–1487; SÚA Praha, fond ÚŘP, sign. V 3–1–281, kart. 535.

IV. 4. 1. Úloha tzv. Einsatzstabů při zajišťování uměleckých předmětů

IV. 4. 1. 1. Einsatzstab I – Rinnebach

Souběžně s *gestapem* (respektive *Vermögensamtem*) a *Auswanderungsfondem* byl zjišťováním a evidencí uměleckého majetku pověřen také tzv. *Einsatzstab I – Rinnebach* (dále jen *Einsatzstab I*), který vznikl v říjnu 1942 z rozkazu tehdejšího zastupujícího říšského protektora Kurta Dalugeho, jemuž byl také přímo podřízen. Působil ve složení: nadporučík, později kapitán Rinnebach – civilním povoláním historik umění, poručík Kraft – obchodník, poručík Teichmann (v květnu 1943 převelen k *Einsatzstabu II – Jurk* – viz IV. 4. 1. 2.), obchodník uměleckými předměty Flory (rovněž v květnu 1943 převelen k Einsatzstabu II), strážmistr Klytta – obchodník s koberci a později ještě nadporučík Horn – historik umění. Jeho hlavním úkolem bylo zjišťování a soupis uměleckých památek na území Čech a Moravy (*Feststellung und Aufnahme der in Böhmen und Mähren vorhandenen Kulturschätze*). (*1) Motivaci vzniku *Einsatzstabu I* naznačují jednotlivé zmínky v dochovaném archivním materiálu. Např. dopisy německého přednosta Památkového úřadu v Brně, prof. Karla Kühna opakovaně upozorňují na svévolné a neevidované manipulování s movitými uměleckými předměty v zámcích pod nucenou správou popř. z objektů spravovaných Pozemkovým úřadem či osídlených SS oddíly. Kühn upozorňuje, že množství předmětů se ztratilo, popř. byly nejrůznějším způsobem zcizeny. (*2) Svévolnou manipulaci s uměleckými předměty v zámcích ze strany SS i Pozemkového úřadu zmiňuje ve svých poválečných výpovědích i Jindřich Baudisch (*3) V dalším dokumentu (*4) je vznik *Einsatzstabu I* dáván do souvislosti právě s neznalostí a z toho plynoucím porušováním nařízení říšského protektora o ochraně kulturních památek v Protektorátu Čechy a Morava z 1. října 1940 – tedy s nepovoleným vývozem uměleckých předmětů do zahraničí: „Die praktische Durchführung der Verordnung [...] vom 1. Oktober 1940 wird dadurch erschwert, dass an den Grenzen des Protektorats

nach dem übrigen Reichsgebiet normalerweise Kontrollen nicht durchgeführt werden. Aus diesem Grunde war der Ministerpräsident am 9. Dezember 1940 von der damals federführenden Gruppe I 3 aufgefordert worden, Richtlinien für die Verzeichnung des Kulturgutes aufstellen zu lassen, das unter die Bestimmung der Verordnung fällt. Die Angelegenheit ist damals nicht weiter betrieben worden. [...] Die Angelegenheit des Kunstinventars hat der Oberst-Gruppenführer durch die Bestellung des Einsatzstabes Rinnebach gelöst. Der Einsatzstab wird in enger Zusammenarbeit mit Gruppe I 10 und den deutschen Sachkennern unter Zugrundelegung des gedruckt vorliegenden Materials ein solches Kunstinventar aufstellen. Er wird beginnen mit der Aufnahme der in Verwaltung des Bodenamtes stehenden Schlösser.“

V únoru 1943 předložil *Einsatzstab I* první zprávu, o jejímž obdržení informoval zastupující říšský protektor státního tajemníka K. H. Franka. (*5) V tomto dopise je zmíněn úkol, jež byl *Einsatzstab I* zadán: „*Ich habe die Abschlussberichte des Einsatzstabes I, Hauptmann Rinnebach, über die erfolgte Erhebung der Kulturwerte der beschlagnahmten Schlösser erhalten. Sie sind in drei Gruppen eingeteilt. Die Gruppe – Rinnebach enthält die Kulturwerte, die für die Museen vorgesehen sind. Sie werden nach den Vorschlägen von Hauptmann Rinnebach mit Professor Swoboda in den Räumen von Königssaal untergebracht. Die Kulturwerte II sollen zunächst in den Schlössern bleiben, solange nicht über sie anderweitig verfügt wird und dann evtl. das Inventar anderweitig verwandt werden muss. Das Inventar der Gruppe II soll Major Jurk für die Einrichtung der Wohnung und der Diensträume, die er schafft, erhalten. [...] Der Einsatzstab Rinnebach hat ja nur die Aufgabe, diese Bewertung in den drei Gruppen durchzuführen.*“ Stejný dokument do jisté míry ozřejmuje i důvody vzniku Einsatzstabu I: „*Ich glaube, dass auch dieser Einsatzstab in spätestens 3 Monaten mit der ganzen genauesten Erfassung unserer Kunstwerte im Protektorat fertig sein wird, und wir dann keine Gefahr mehr laufen, dass von diesen Werten*

irgendwas falsch verfügt wird.“ Přesný postup inventarizace včetně kategorií, do nichž byly umělecké předměty řazeny, se dochoval jak v německém originále, tak českém překladu, bohužel bez datace (*Dienstanweisung für die Durchführung der Inventarisierung auf den Schlössern in Böhmen und Mähren / Služební příkaz pro provedení inventarizace na zámcích v Čechách a na Moravě*):

„1/ Die Inventarisierung der Schlösser in Böhmen und Mähren erstreckt sich auf den gesamten beweglichen Hausrat innerhalb der Schlösser. Dabei sind zu erfassen alle Kunstgegenstände, das gesamte Mobiliar, alle Bilder, Tafelsilber, Porzellane, Skulpturen, Teppiche, Textilien, Gläser und Erzeugnisse des Kunstgewerbes. [...]

4/ Jeder aufgenommenen Gegenstand ist ausserdem mit einer Qualitätsnummer zu bezeichnen. Und zwar

1 = Museumsstück

2 = zum Schloss gehörig (Kunstwerk)

3 = Gegenstände, die jederzeit ersetzbar sind (ohne Kunstwert).“

Z organizačního pohledu je důležitý zejména bod 5/: „Für die gewissenhafte Inventarisierung ist mir der jeweilige Gruppenführer verantwortlich. Bei der Bestandsaufnahme müssen wenigstens immer 2 Herren zusammenarbeiten. [...] Im übrigen ist mir vom Gruppenführer zu jedem Wochenende über den Stand der Arbeit innerhalb seiner Gruppe kurz (mündlich) zu berichten.“ (* 6)

V červnu 1943 podal *Einsatzstab I* další zprávu o činnosti, v níž kromě postupu v inventarizaci jednotlivých zámeckých objektů zmiňuje i zvláštní úkol, jímž jej pověřil státní tajemník K. H. Frank: „Bereits durch den in unserem Arbeitsprogramm nicht vorgesehenen Sonderauftrag des Herrn Staatssekretärs, auch die von der Sicherheitspolizei erfassten Kulturwerte aus Judenbesitz (in der Langen-Gasse und Leimer-Gasse) nach den gegebenen Richtlinien zu inventarisieren, was bei intensivster Arbeit vier Wochen beanspruchte [...]“.

Zároveň si stěžuje, že dva z jeho nejlepších mužů (Flory a Teichmann) byli odveleni k *Einsatzstabu II – Jurk* (viz IV. 4. 1. 2.) a že proto není možné stihnout práci v plánovaných termínech. (* 7) O hodnocení židovského uměleckého majetku podrobněji informuje záznam z 16. března 1943: „*Am Freitag, den 12. III. 43 vormittags besorgte Universitätsprofessor Dr. Swoboda in Gegenwart von Ltn. Horn u. Herrn Flory, als Vertreter des Einsatzstabes Rinnebach, und des SS Scharführers Hahn (Gestapo) die Auswahl der Kunstgegenstände, die für eine Überführung in einheimische Museen in Frage kommen. Die ausgewählten Gegenstände wurden listenmäßig erfasst. Ihre Abgabe an die Museen wird in Kürze durch Herrn Professor Swoboda schriftlich beantragt werden. [...] Nach Beendigung der jetzt laufenden Arbeiten hat die Gestapo die Absicht, die bewerteten Kunstgegenstände sofort nach dem endgültigen Entscheid über ihre Verwendung möglichst rasch abzustößen, da die Auffangräume dringend für Neuzugänge benötigt werden.*“ (* 8)

K této nebo obdobné situaci, respektive k informaci, že Flory a Teichmann byli dopisem z 27. května 1943 (* 9) odveleni z *Einsatzstabu I* právě za účelem zpracování židovského majetku, k němuž Rinnebach nebyl přizván, se vrací v jednom ze svých dopisů prof. K. Kühn. Je to dopis, v němž se zároveň opět snaží prosadit účast Památkového úřadu při výběru uměleckých předmětů. (* 10)

Orientační počty uměleckých předmětů, zařazených do I. kategorie a odevzdaných muzeím a galeriím na území protektorátu, vyplývají z další zprávy *Einsatzstabu I – Rinnebach* z 19. června 1943. (*11) V této zprávě je rovněž zmiňován případ uměleckých předmětů z majetku rodiny Gomperzovy (JUDr. Philippa Gomperze a jeho sester Corneliie a Marie) ze zámku Oslavany – vyklizení zámku již v roce 1941 a odvoz uměleckých předmětů do prodejní Galerie St. Lucas ve Vídni (viz kapitolu V. 8.). Zároveň Rinnebach poukazuje na to, že se v praxi nedodrhuje nařízení říšského protektora o ochraně kulturních památek ani pozdější předpisy. Z června 1943 pocházejí i další zprávy, např. o inventarizaci zámků v

Jaroměřicích, Telči, Kunštátu, Libochovicích a Budyni. (*12) Kromě zámeckých objektů prováděl *Einsatzstab I* také prohlídky skladů v různých městech za účelem výběru předmětů muzeální hodnoty. (*13)

Dokumenty z října 1943 už zachycují *Einsatzstab I* „v likvidaci“. Z úvah o tom, že by členové rozpuštěného *Einsatzstabu I* jako Němci posílili převážně české osazenstvo památkových úřadu v Praze a Brně nevyplývá, zda tento záměr byl realizován.

IV. 4. 1. 2. *Einsatzstab II – Jurk*

V souvislosti s *Einsatzstabe* *I* se v archivním materiálu mnohokrát objevuje odkaz na obdobný *Einsatzstab II – Jurk* (pojmenován podle svého velitele, majora Waltera Jurka; dále jen *Einsatzstab II*). Jeho činnost je však pro problematiku konfiskace uměleckých předmětů ze židovského a jiného zabaveného majetku relevantní jen zčásti, protože obsahové zaměření tohoto *Einsatzstabu* se problematiky uměleckých děl dotýkalo pouze okrajově.

Rovněž *Einsatzstab II* vznikl na základě rozkazu zastupujícího říšského protektora Kurta Daluegeho a i on mu byl přímo podřízen. Datum vzniku můžeme odvodit z dopisu Úřadu říšského protektora, připojeného k tomuto rozkazu – 20. listopadu 1942, kdy *Einsatzstab II* svoji činnosti již zahájil. Hlavní činnost *Einsatzstabu II* se soustředila zejména na „likvidaci“ opuštěných bytů, případné stavební úpravy, prohlížení zámků a jiných objektů, zda se v nich nachází nábytek a zařizovací předměty, které by mohly být dále využity, zařizování nových interiérů, ať už bytových či zámeckých, nákup a prodej nábytku, případně jiných zařizovacích předmětů charakteru uměleckého řemesla, pronájem rekonstruovaných a zařízených bytů atd.

Einsatzstab II byl mimo jiné pověřován i zcela speciálními úkoly – např. zařízením zámku v Dobříši pro Kurta Daluegeho. Tyto byty a bytová zařízení byly dávány k dispozici, respektive prodávány či pronajímány různým (říšským) válečným poškozcům, ženám

padlých německých vojáků apod.; zámecké interiéry byly většinou určeny příslušníkům některé nacistické organizace jako rekreační či výcvikové (školicí) objekty apod. (*14)

I když kompetence *Einsatzstabu I* a *Einsatzstabu II* byly striktně vymezeny a každý z Einsatzstabů měl svůj úkol – jak je patrné např. z pokynu říšského protektora z 29. dubna 1943 ve věci evakuace židů respektive zajištění bytů pro vybombardované –, (*15) z archivního materiálu se zdá, že mezi nimi panovala jistá rivalita (viz oddíl IV. 4. 1. 1. – např. odvolání členů Einsatzstabu I prospěch Einsatzstabu II). Výrazné rozdíly se projevovaly i v organizaci práce. Zatímco v případě *Einsatzstabu I* se zdá, že jeho činnost byla časově omezena na zpracování konkrétního úkolu a soustředěna na 4–5 osob, které střídavě inventarizovaly zámky či prováděly jiné aktivity v intencích Daluegeho rozkazu, aktivita *Einsatzstabu II* byla rozhodně daleko více strukturovaná a opírala se o řadu místních poboček, které byly prodlouženou rukou pražské centrály. Tuto skutečnost potvrzuje jak řada svědeckých výpovědí, (*16) tak např. Usnesení vlády pravděpodobně z 1. června 1945, (*37) kterým se ministerstvu vnitra a ministerstvu dopravy ukládá, „*aby společně převzaly sklady bývalého t. zv. 'Einsatzstabu II' v těchto místech: Moravská Ostrava, Kyjov, Hodonín, Uherský Brod, Brno, České Budějovice, Dobřichovice, Pardubice, Písek, Plzeň a Jičín.*“

Z archivního materiálu, např. ze zprávy Einsatzstabu II z 31. března 1944, je dále patrné, že *Einsatzstab II* měl poměrně volnou ruku a velké pravomoci (mohl například vybírat nábytek z nejrůznějších skladů. (*18) Z textu zprávy vyplývá, že byly odvezeny předměty z různých zámků respektive skladů (Konopiště, Zbiroh, Liblín, Opočno, sklad uměleckých předmětů Zentralamt, sklady Einsatzstabu II) a že fungoval pod přímou ochranou Daluegeho, který nepochybně sledoval také své osobní zájmy.

V roce 1943 po zřízení Německého státního ministerstva, v době, kdy byl Kurt Daluege ze zdravotních důvodů ze svého postu odvolán, zjistil K. H. Frank v *Einsatzstabu II* rozsáhlé finanční machinace a nepořádky ve vedení evidence. Na základě těchto skutečností

byl major Jurk odvolán, 1. května 1945 odsouzen soudem SS na 3 roky káznice a uvězněn. Od přelomu března a dubna 1945 vedl Einsatzstab II ministerský rada Hawranek, úředník nejvyššího cenového úřadu.

Poznámky:

- (1) SÚA Praha, fond ÚŘP, I-10, sign. V-3-1, kart. 535: „Zur Feststellung und Aufnahme der in Böhmen und Mähren vorhandenen Kulturschätze habe ich einen besonderen Einsatzstab gebildet, der mir persönlich unterstellt ist. Leiter des Einsatzstabes ist der Oberleutnant d. Sch. d. Res. Rinnebach. Nach ihm ist der Einsatzstab als 'Einsatzstab Rinnebach' benannt. Arbeitsmäßig ist Einsatzstab dem Leiter des Bodenamtes, SS-Obersturmbannführer Fischer angegliedert. Er hat bei seinen Arbeiten das Einvernehmen mit dem Leiter der Abteilung Kulturpolitik meiner Behörde, SS-Sturmbannführer Wolf, herzustellen. Alle Dienststellen in Böhmen und Mähren haben den Einsatzstab in seiner Arbeit weitestgehend zu unterstützen.“
- (2) Srov. např. dopis K. Kühna dr. Reinholdovi, kulturnímu referentovi říšského protektora z 25. července 1940; SÚA Praha, fond ÚŘP, I-10, sign. V-3-7, kart. 536 nebo dopis prof. Kühna dr. von Bothovi z Úřadu říšského protektora ze dne 23. dubna 1943, SÚA Praha, 114 – 9/41.
- (3) Viz např. protokoly k výslechům Jindřicha Baudische; SÚA Praha, fond ZÚ – dodatky, Komise národní správy, kart. 244.
- (4) *Ausfuhr von Kulturbesitz aus Böhmen und Mähren*, podepsán Frankem 2. listopadu 1942; SÚA Praha, fond 114-8/1.
- (5) Dopis z 22. 2. 1943; SÚA Praha, fond ÚŘP, I-10, sign. V-3-1, kart. 535.
- (6) SÚA Praha, fond 114-8- 6.
- (7) *Tätigkeitsbericht des Einsatzstabes Rinnebach* z 1. 6. 1943; SÚA Praha, fond ÚŘP, sign. V-3-1, kart. 535.
- (8) *Vermerk über den Stand der Arbeiten in der Langgasse 5* (Bewertung ehem. jued. Kunstbesitzes); SÚA Praha, fond 110-10/63.
- (9) Viz dopis Rinnebacha K. Daluegemu ze dne 4. června 1943; SÚA Praha, fond 110-10/63.
- (10) Dopis prof. Kühna von Bothovi z ÚŘP ze dne 7. června 1943; SÚA Praha, fond ÚŘP, kart. 535.
- (11) SÚA Praha, fond ÚŘP, sign. V-3-1, kart. 535.
- (12) SÚA Praha, fond ÚŘP, I-10, sign. V-3-1, kart. 535.
- (13) Rinnebachova zpráva ze dne 15. července 1943 veliteli bezpečnostní policie a bezpečnostní služby a Zentralamt; SÚA Praha, fond 114-9/41.
- (14) SOA Praha Mimořádný lidový soud Praha, LS 2043/46, proces s K. Daluegme, příloha k obžalobě č. 48: „Die Aufgaben des Einsatzstabes II sind:

1. *Alle im Protektorat Böhmen und Mähren vom Reich eingezogenen Schlösser und ähnliche Gebäude auf Verwendung für Lazarette, Wohnungen für Bombengeschädigte und Sonderzwecke zu überprüfen. Evtl. dazu notwendige Umbauten werden vom Einsatzstab II ausgeführt.*
 2. *Alle angefangenen Wohnungsbauten im Protektorat Böhmen und Mähren zu überprüfen und evtl. fertigzustellen.*
 3. *Judenwohnungen zu obengenannten Zwecken heranzuziehen.*
 4. *Vorhandene, nicht voll ausgenutzte Wohnungen der tschechischen Bevölkerung zur besseren Ausnutzung zu überprüfen.“*
- (15) *Evakuierung der Juden; Durchführung hier: Sicherstellung von Wohnungen für Bombengeschädigte; SÚA Praha, fond ÚŘP, I-10, sign. V-3-1, kart. 535. Zde je detailně popsáno, jaký typ majetku má prohlédnout *Einsatzstab II* a jaký *Einsatzstab I*, např. v bodě 3.: „Der Einsatzstab [II] übernimmt ab 1. 6. 43 die für die Unterbringung vom Bombengeschädigten für geeignet befundenen Wohnungen, Möbel und Einrichtungsgegenstände in eigene Verwaltung. Ab diesem Zeitpunkt werden die Mieten für diese Wohnungen von Einsatzstab II gezahlt. Ebenso werden die vom Einsatzstab II ausgesuchten Möbel, Spinnstoffwaren und Einrichtungsgegenstände von den Bezirkshauptmännern dem Einsatzstab II berechnet. Nach dem Tage der Übergabe (spätestens zum 1. 6. 43) ist nicht mehr der BdS in Prag bzw. das Zentralamt für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren für die vom Einsatzstab II ausgesuchten Wohnungen und Einrichtungsgegenstände zuständig, sondern nur noch der Einsatzstab II. [...] 5. Sämtlich museal wichtigen Kunstgegenstände und besonders wertvollen Möbel, Teppiche, Bilder und Musikinstrumente werden vom Einsatzstab I überprüft und ausgewählt. Nach Überprüfung können die als nicht wertvoll bezeichneten Gegenstände verkauft werden.“*
- (16) *Např. Protokol o výsledku Bedřicha Grazičowského, vedoucího hospodářského oddělení gestapa v Hradci Králové; Záznam o šetření konaném dne 4. června 1945 na místě samém v Písku; vše SÚA Praha, fond ZNV – dodatky, Komise národní správy, kart. 244.*
- (17) *SÚA Praha, fond MV – NR, sign. B 1455, kart. 1768.*
- (18) *SÚA Praha, fond ZNV – dodatky, Komise národní správy, kart. 244.*

IV. 4. 2. Realizace konfiskovaného uměleckého majetku – umělecký obchod, aukce

V souvislosti s realizací konfiskovaného uměleckého majetku docházelo zejména v počátečním období, které lze vymezit zhruba počátkem okupace 16. března 1939 a zřízením *Vermögensamt* dne 2. září 1941, často k jeho nekontrolovanému prodeji. Konfiskovaná umělecká díla se značně podceněná pod rukou dostávala zejména do vlastnictví úředníků

státní správy a příslušníků policejních orgánů, jejich přátel i nákupčích pro soukromníky a instituce. Je pravděpodobné, že umělecké předměty často také bez nejmenší kontroly a evidence opouštěly teritorium protektorátu. Je znám případ majora Promnitze, který prováděl orientační třídění a oceňování uměleckého majetku pro gestapo před Jindřichem Baudischem (*1) nebo „zpěváka Seeholzera“, který působil jako nákupčí pro *Reichssicherheitshauptamt*. Podobné prodeje se uskutečňovaly jednak přímo ze skladů gestapa (např. sklad u firmy Kirchenberg v Tróji), jednak prostřednictvím několika drobnějších obchodníků, např. Berty Laschkové, která provozovala obchod se starožitnostmi na Václavské náměstí. Velké množství uměleckých předmětů (nábytek, koberce, obrazy) ze zámku v Panenských Břežanech (majitel Gerstl), ze zámku Slapy (majitel Bondy) a také ze skladu v Tróji (sklad spedice Kirchenberg pronajatý gestapu) zakoupila od gestapa pro filmové ateliéry na Barrandově filmová společnost A–B, zastoupená ředitelem Schulzem. Tato společnost měla podle výpovědi J. Baudische z 3. srpna 1945 s těmito předměty údajně dále obchodovat. (*2)

Kromě prodejů spíše na soukromé bázi je pro tuto fázi charakteristická rovněž snaha zahraničních aukčních domů získat povolení k oficiálnímu prodeji zabavených uměleckých děl pro sebe a zajistit si tak trvalý vysoký zisk. Tyto snahy vycházely z předpokladů, že se na území protektorátu údajně nevyskytuje žádný německý aukční dům, který by byl schopen podobný prodej realizovat. O rozšíření svých obchodních aktivit také na území protektorátu se v letech 1942–1943 snažil především vídeňský aukční dům *Dorotheum*. Jeho zájem byl ovšem soustředěn především na získání výlučného postavení při oceňování a dražení „*eingezogenen Juwelen und anderen Vermögenswerten*“. Dorotheum bylo ochotno vyhovět podmínce, aby v Praze a v Brně zřídilo své pobočky. (*3) V roce 1943 je v Praze doloženo působení jistého ředitele Hrbka, zástupce zmocněnce vídeňského Dorothea v Praze, který údajně z pověření tohoto aukčního domu nakupoval obrazy starých mistrů a údajně tak porušoval nařízení říšského protektora z 1. 10. 1940 o ochraně kulturních památek (*4) Je

nepochybné, že v mnohem větší míře se *Dorotheum* zřejmě uplatnilo při oceňování a prodeji zabavených uměleckých předmětů na teritoriu Sudet, a to v období do dubna 1944. Nařízením říšského ministra hospodářství z 6. dubna 1944 bylo rozhodnuto, že napříště může oceňování těchto uměleckých předmětů provádět pouze *Städtische Pfandleihanstalt Berlin (Městská zastavárna v Berlíně)*. (*5)

Nicméně pokusy o vývoz uměleckého majetku a jeho následný prodej v zahraničí (ať již soukromníky nebo renomovanými obchody s uměleckými předměty a aukčními domy) byly v Čechách (na rozdíl od Moravy) ojedinělé a spíše jednorázové. Pokud jde o oficiálně uskutečněný prodej máme bezpečně doložen pouze jediný případ, který představuje vydražení obrazů a grafických listů (v hodnotě 81.220 K) pocházejících ze zabaveného židovského majetku z území protektorátu. Tato aukce se uskutečnila ve dnech 13. a 14. listopadu 1941 v *aukční síni Adolf Weinmüller v Mnichově*. Stejně firmě byly dále prodány 2 obrazy, staré knihy a reliéfy v oceněné na 81.648 K. (*6)

Vydražené předměty pocházely ze židovského uměleckého majetku soustředěného v sídle pražského gestapa, který byl komisionálně posouzen 9. června 1941. Členy této komise byli: ředitel berlínských muzeí Zimmermann, mnichovský aukcionář Adolf Weinmüller, prof. K. M. Swoboda, hrabě Waldburg. Stejná komise provedla ohodnocení dalšího zabaveného uměleckého materiálu, mj. 6 obrazů z roudnické sbírky Lobkowiczů (v hodnotě 4.000.000 K), které byly předány tzv. *Führermuzeu v Linci*, stejně jako dalších 7 uměleckých předmětů (obrazů, akvarelů, kreseb) ze židovského majetku ohodnocených na 442.000 K (Philip Wouwermann, *Krajina se třemi koňmi*; Hans Canon, *Portrét dívky* – majitel: A. Perutz, Praha; Rudolf Alt, *Domy v Salcburku* – majitel: W. Gutmann, Praha; Rudolf Alt, *Dům v Innsbrucku* – majitel: W. Gutmann, Praha; Jacob A. Duck, *Žánrový výjev v hospodě*; Abraham Bloemaert – připsáno, *Paridův soud* – majitel: P. Sonnenschein, Roztoky u Prahy; François Boucher, *La Confidence*). Tyto obrazy byly Zimmermannem odvezeny do Mnichova a odevzdány

architektu Hansi Regerovi, vedoucímu překladiště pro Linec v mnichovském Führerbau jako dar vůdci. V oficiálním seznamu byly zapsány pod inventárním čísly 1967–1973. Po skončení 2. světové války byly tyto předměty vypátrány a vráceny do Československa. (*7) Informace o tom, že ve vídeňském Dorotheu došlo v listopadu (13. listopadu) 1941 k vydražení obrazů pocházejících ze židovského majetku v protektorátu (*8) je evidentně chybná, neboť zjevně došlo k záměně s akcí u Weinmüllera v Mnichově. Jméno aukčního domu Dorotheum se objevuje také v souvislosti s poválečným pátráním po odvečených uměleckých předmětech, kdy bylo Spojeneckou kontrolní misí ve Vídni i Československo upozorněno na uskutečněné prodeje obrazů z Němci konfiskovaných podstat. Československému velvyslanectví ve Vídni se podařilo získat i seznam části těchto obrazů. Výsledek pátrání není však znám; v evidenci kulturních restitucí (příhlášky na kulturní majetek), sestavené podle výnosu ministerstva financí č. 203/56, 229/57 v návaznosti na 25. článek Státní smlouvy s Rakousku, je připojena poznámka, že restituční šetření nebylo dokončeno ve lhůtě dané spojenci. Ve stejné evidenci se objevuje rámcová přihláška na zavlčené umělecké předměty (obrazy, sochy ad.) ze zabaveného majetku pronásledovaných osob, který by se měl nacházet v držení Dorothea v celkové hodnotě 5.000.000 Kčs (ceny z roku 1952). (*9) Z roku 1941/1942 máme doložen také nakonec neuskutečněný záměr prodat cennou sbírku kreseb starých mistrů z majetku JUDr. Arthura Feldmanna z Brna u specializované firmy C. G. Boerner v Lipsku (viz kapitolu V. 7.).

Uskutečněním aukce v Mnichově u Adolfa Weinmüllera bylo (patrně vědomě) porušeno nařízení říšského protektora o ochraně kulturních památek protektorátu z 1. října 1940. Navíc se prodej uskutečnil v aukčním domě, jehož majitel se zúčastnil komisionálního posouzení uměleckých děl. Přestože šlo údajně o nevýznamná díla, nemající muzeální hodnotu Úřad říšského protektora upozornil na skutečnost, že v Praze je činný německý *Aukční dům Kaul & Benz*, který je vhodný k uskutečňování podobných prodejů. (*10)

Naproti tomu se v jiném tehdejší zdůvodnění uvádí, že aukci nebylo možno uskutečnit v Praze, protože v ní není trh vhodný k těmto účelům. (*11) Veřejnou činnost aukčního domu Kaul & Benz – šlo arizovanou *Mezinárodní aukční síň Praha* (původní majitelka Markéta Schlosserová–Goldbergová) působící v Celetné ulici 13 v tzv. Šlechtickém domě, která si získala své renomé již v době 1. republiky – dokládají tištěné aukční katalogy. Jeden z podílníků firmy – Dr. Benz – po jistou dobu prováděl odhady uměleckého majetku (podílel se mj. na finančním ohodnocení sbírky Richarda Poppera pro *Zentralamt* (viz kapitolu V. 1.). V březnu 1943 mu však na podnět *Einsatzstabu I* byla odebrána licence k provádění této znalecké činnosti. (*12) Na základě řady upozornění, např. ředitele Památkového úřadu v Brně Karla Kühna, (*13) byla učiněna opatření ze strany německých úřadů zachovat umělecký majetek „doma“ a zabránit jeho vývozu a prodeji (*Verwertung*) v zahraničí. Tento trend podpořilo i nařízení říšského protektora z 1. října 1940 o ochraně kulturních památek (*Verordnung des Reichsprotektors zum Schutz der Kulturdenkmäler im Protektorat Böhmen und Mähren*), které však velmi dlouhou dobu nebylo respektováno a dodržováno, částečně z neznalosti, částečně úmyslně. Různé stížnosti na nedodržování tohoto nařízení se v dostupných archivních dokumentech objevují až do roku 1943/1944. Podle oficiálního stanoviska – mají umělecké předměty zůstat na území protektorátu především proto, aby pozvedl uměleckou potenci tohoto území. (*14)

Jedním z důvodů pro přijetí zmiňovaného *Nařízení o ochraně kulturních památek* byl nepochybně předpoklad, že muzea a galerie, v nichž byly umělecké předměty muzeální hodnoty deponovány časem přejdou zcela pod německou správu, respektive budou řízeny německými úředníky. (*15)

IV. 4. 2. 1. Obchod s uměleckými předměty André, Praha

K. Andréovo knihkupectví a obchod s uměleckými předměty, hudebninami a antikvariát (K.

André'sche Buch-, Kunst-, und Musikalienhandlung und Antiquariat Max Bernwald in Prag) patřilo po roce 1918 k renomovaným obchodům zabývajícím se obchodováním (a také aukcemi) s uměleckými předměty. Obchod, který mj. úzce spolupracoval s vídeňskou *Galerií St. Lucas*, byl specializován především na obrazy starých nizozemských, respektive italských mistrů, a vedle toho také na starou grafiku a vzácné knihy. Od července 1929 sídlil v Praze I, Havířská ul. č. 3 (palác Praha – dnes Dětský dům) a jejími majiteli byli Arthur Heller (1885–1942) a Josef Max Bregha (1876–1941). (*16) V roce 1940 se novým veřejným společníkem firmy a současně i živnostenským zmocněncem stal Wilhelm Rödling. V téže době z firmy vystoupil Arthur Heller, který svůj podíl ve společnosti prodal trhovou smlouvou ze dne 26. září 1939 a 28. března 1940 právě Rödlingovi. Roku 1942 koupila firmu André říšskoněmecká společnost *Volk und Reich GmbH* (Berlin, Potsdamer Straße 18), jejíž pražské sídlo se nacházelo na Vinohradské třídě 3. Podle poválečných výpovědí měl v této společnosti finanční podíl K. H. Frank. Josefu Maxi Breghovi byl jeho podíl na firmě vyplacen hotově, zatímco Arthuru Hellerovi byl zaplacen na sběrný židovský účet. 4. listopadu 1942 byla firma André, GmbH., Buchhandlung und Antiquariat, zanesena v obchodním rejstříku pod č. C XXI – 260. Wilhelm Rödling nadále zastával funkci ředitele galerie André.

Od roku 1942/1943 měla firma André nepochybně výsadní postavení při prodeji veškerých uměleckých děl nemuzeální hodnoty, zabavených gestapem, jejichž cena byly vyšší než 3.000 K nebo 300 RM. Podle svědectví Karla Zinka prováděl finanční odhady Jindřich Baudisch, který obdržel jako provizi 1% z odhadní ceny; prodejní ceny pak určoval Wilhelm Rödling. Galerie André dostávala z prodejní ceny provizi 15% a zbytek odváděla Vermögensamt. Ve sporných případech byli přizváni další znalci. Podle poválečných svědectví za okupace prošlo galerií André asi 12.000 obrazů a grafických listů, přičemž průměrná měsíční tržba za tyto obrazy byla asi půldruhého milionu korun. (*17) Firma

André a Jindřich Baudisch jako odhadce měli povinnost sledovat, zda se mezi předanými obrazy nenacházejí díla muzeální hodnoty. V tomto případě měla firma povinnost informovat pověřence říšského protektora pro správu říšského uměleckého majetku prof. K. M. Swobodu, na základě jehož rozhodnutí byly obrazy přiděleny (tj. zapůjčeny) pražským, příp. brněnským muzeím. Tato umělecká díla zůstávala majetkem říše a byla vedena jejich evidence ve zvláštním seznamu. Na uměleckých dílech a v poválečných seznamech se objevují inv. č. EOR – pro obrazy, EPR – pro plastiky a ERR – pro graficky a kresby; nelze vyloučit, že tato prozatím neurčená inventární čísla se vztahují právě k tomuto seznamu – inventáři uměleckých děl z tzv. říšského majetku. Tuto práci prováděla pod vedením prof. Swobody dr. Redlefsenová, umělecká historička z Kielu, která pracovala v Rudolfinu. (Stejným způsobem bylo postupováno, když např. ve skladu arch. Vollmer byly nalezeny předměty muzeální hodnoty. Prodej perských koberců byl výnosem německého státního ministra majetkovému úřadu zakázán, koberce byly převzaty *Einsatzstabem II* za odhadní ceny.) Vyskytly se i případy, kdy se firma André snažila rozprodat umělecké předměty bez vědomí prof. K. M. Swobody. Dnes víme, že u firmy André byla uložena pozůstalost sběratele Weila obsahující 60–70 obrazů Emila Orlika, dále nejmenovaná sbírka oceněná na 3 miliony K, či obrazová sbírka Richarda Poppera. V případě Popperovy sbírky bylo údajně plánováno její vydražení; odhad v tomto případě provedl a katalog zpracoval známý znalec a obchodník s obrazy Dr. Walther Bernt z Mnichova, který zřejmě s firmou André udržoval i obchodní styky. V evidenci kulturního majetku podle Bundesrückerstattungsgesetz 1957 se v souvislosti se zavlčeným majetkem osob rasově pronásledovaných objevuje i jeho jméno a to ve vztahu s pěti bednami „uměleckých předmětů od fy André, Praha signatura B 132“, jejichž odhadovaná hodnota byla určena v ceně z roku 1952 na 50.000 Kčs. (*18) V nabídce firmy se objevily méně hodnotné obrazy ze sbírek Richarda Morawetze (viz kapitolu V. 5.), Josefa Pollaka a Selmy Baštýřové (viz kapitolu V. 3.). Na konci války měli vedoucí zaměstnanci

majetkových podstat (Praha II, Petrské nám. 1) Národní galerii v Praze (adresováno dr. Janu Lorišovi a dr. Jaroslavu Pavelkovi) o zaslání seznamu obrazů převzatých NG od fy André, vzhledem k tomu, že ve smyslu dekretu presidenta republiky ze dne 19. května 1945, č. 5/45 Sb. je tento převod neplatný, protože veškerý majetek z uvedených podstat spadá pod *Národní správu majetkových podstat* (dále jen *NSMP*). Příslušné seznamy byly zpracovány a předány 2. 10. 1945, za NSMP je převzali Artur Pisinger a Jindřich Justic. Obrazový soubor byl NSMP předán a posléze uložen ve skladišti v refektáři Strahovského kláštera. Národní galerie v souvislosti s vydáním tohoto celku vyjádřila svůj záměr vypůjčit si vzácnější obrazy. Řada obrazů této provenience se do Národní galerie dostala v roce 1950 z NSMP nebo z Národní kulturní komise; tehdy většinou nebylo již zřejmé, že jde o obrazy nacházející se původně u firmy André. (*20)

Na základě výměru Obvodního národního výboru Praha 1, Staroměstské nám. 6, čj. 53762/50-1-X-SI/Ř ze dne 21. listopadu 1950 (výměr nabyl právní moci 3. února 1951) rozhodla rada ONV Praha 1 podle § 1, odst. 4 dekretu č. 108/45 Sb. o konfiskaci firmy K. André, obchod s uměleckými předměty, hudebninami a antikvariát, spol. s.r.o., který byl ve vlastnictví říšskoněmecké společnosti *Volk und Reich* v Praze XII. Současně byl konfiskován veškerý movitý a nemovitý majetek, zejména i majetková práva (pohledávky, cenné papíry, vklady, práva nehmotná) firmy. Ve zdůvodnění bylo mj. uvedeno, že od založení šlo o německou firmu a „vedení firmy přispělo značnou měrou k udržení německého a germanizačního vlivu v ČSR“. Konfiskace byla provedena podle § 1 odst. 1 č. 3 dekretu č. 108/45 Sb.), konfiskován byl rovněž příp. restituční nárok pozůstalých dědiců po původním společníkovi firmy Arthuru Hellerovi. (*21)

Poznámky:

- (1) SÚA Praha, fond ZÚ – dodatky, KNS, kart. 244.
- (2) Tamtéž.

- (3) Dopisy generálního ředitele Dorothea Dr. Jeneweina K. H. Frankovi ze dne 11. prosince 1942 a 29. ledna 1943; SÚA Praha, fond ÚŘP, kart. 535.
- (4) SÚA Praha, fond 109–4/1487.
- (5) Dopis vrchního finančního prezidenta v Opavě Dr. Schörla ze dne 22. listopadu 1944; ZA Opava, fond Vrchní finanční president Opava 1938–1945.
- (6) SÚA Praha, fond ÚŘP, sign. V–3–1–281, kart. 535; viz též zprávu o činnosti gestapa z 1. prosince 1942, týkající se konfiskace majetku; SÚA Praha, fond 109–4–1346: „2 Bilder, alte Bücher, Reliefs im Werte von 81.648 K – Bei einer durch dasselbe Kunstversteigerungshaus durchgeführten Versteigerung von Bilder und Teppichen wurden weitere Bilder im Werte von 81. 220 K veräußert.“; Aukční katalog Weinmüller 13. a 14. listopadu 1941, položky: 417, 424, 454, 477, 484, 508, 509, 511.

Podle dopisu NSMP Ministerstvu zahraničních věcí ze dne 31. května 1947 získala firma Weinmüller za okupace z majetku zabaveného perzekuovaným osobám větší počet obrazů, mj. dva obrazy prokazatelně ze židovského majetku (R. Watzmann, *Ledovec* cca 55 x 73 cm a Zettl, *Krajina*; podle evidence kulturního majetku podle Bundesrückerstattungsgesetz 1957 byly v roce 1952 oceněny celkem na 50.000 Kčs). 2. července zaslala Československá restituční mise v Karlsruhe opis zprávy americké MF& A, z něhož vyplývá, že veškeré záznamy aukčního domu Weinmüller z doby 2. světové války byly zničeny a že majitel se na nic nepamatuje. Srov. AMZV, fond Restituce 1945–1957, Restituce Německo, Weinmüller, kart. 93 a Majetek 33, kart. 58.

- (7) Zpráva o činnosti gestapa z 1. prosince 1942; SÚA Praha, fond 109–4–1346 (viz přílohu VIII. 5). Seznam uměleckých předmětů, které vrátila čsl. mise z Německa, pol. 1, 2, 3, 4, 15, 16, 17; AMZV, fond Restituce 1945–1957, Německo, Národní galerie, kart. 64. Viz též Roxan, D. – Wanstall, K.: „*Sběratelé*“ *třetí říše*. Praha 1972, s. 43.
- (8) Dopis von Botha z 3. listopadu 1941 státnímu podsekretáři; SÚA Praha, fond ÚŘP, sign. V–3–1, kart. 535.
- (9) SÚA Praha, fond MŠ, 36 IV – Restituce, kart. 2016b. AMZV, fond Restituce 1945–1957, Rakousko, sign. 036/500–3812, kart. 31. K vyhledávání zavlčených uměleckých předmětů v Dorotheu srov. též dopis vyslanectví Československé republiky ministerstvu zahraničních věcí z 14. listopadu 1950: „*Pokud jde o případy z Dorothea – vyřizuje je mezispojencká komise – nemůže vyslanectví podat zprávy. Svého času bylo započato s opisováním všech v Dorotheu prodaných věcí, avšak následkem toho, že personální stav restitučního oddělení nebyl doplněn, nabylo v této věci nic podniknuto, ačkoliv byla opodstatněná naděje, že by se něco našlo. Tato akce by si ovšem vyžádala delší doby a více volného času, takže by přišla v úvahu teprve po skončení restituce majetkové, tj. v létě příštího roku. Základní předpoklad pro úspěch je znalost zdejšího prostředí a známost s kruhy, které se obchody s kulturním majetkem zabývají. Veškeré práce nemající těchto předpokladů je a priori odsouzena k neúspěchu. Celkově možno*

řici, že restituci kulturního majetku nebyla věnována náležitá pozornost – snad to bylo podmíněno hlavně obtížemi v pátrání – a proto výsledky byly minimální.“; tamtéž, Restituce, Dorotheum, kart. 35.

- (10) Dopis hraběte Waldburga z 15. listopadu 1941; SÚA Praha, fond ÚŘP, sign. V-3-1-281, kart. 535.
- (11) Dopis von Botha z 7. července 1941 státnímu podsekretáři; SÚA Praha, fond ÚŘP, kart. 535.
- (12) Rinnebachův dopis Zentralamtu für die Regelung der Judenfrage z 6. března 1943; SÚA Praha, fond 114-9/41.
- (13) Dopis Reinholdovi, z úřadu říšského protektora z 25. července. 1940; SÚA Praha, fond ÚŘP, sign. V-3-1, kart. 535.
- (14) Viz kopie dopisu prezidentovi Reichskammer der bildenden Künste, vztahujícího se k oběžníku č. 25 ze dne 14. října 1941, adresovaná hraběti Waldburgovi v ÚŘP, podepsaná prof. Vietzem – SÚA Praha, pravděpodobně fond ÚŘP: „*Laut Verfügung des Staatssekretärs, Herrn SS-Gruppenführer K. H. Frank, sollen sämtliche Kunstwerke nach Möglichkeit im Protektorat Böhmen und Mähren verbleiben, um daselbst die Kunstpotenz zu steigern.*“
- (15) Dopis hraběte von Waldburga vedoucímu oddělení I z 10. listopadu 1941; SÚA Praha, fond ÚŘP, I-11, sign. V-3-1, kart. 535: „*Die Stapo-Leitstelle Prag hat drei große Sammlungen aus jüdischem Besitz, welche die Landesgalerie als Leihgabe übernommen hatte, dort belassen, aus der Erkenntnis heraus, daß diese Museumsbilder nur dort eine pflegliche Behandlung genießen können und daß sie ferner als Kulturdenkmäler für das Protektorat erhalten bleiben sollen und außerdem auch im Hinblick darauf, daß die Landesgalerie und andere Institute dieser Art im Protektorat schon jetzt und später noch mehr unter deutscher Betreuung bzw. Leitung stehen und gestellt werden.*“
- (16) ANG Praha, fond NG 1945-1958, fasc. 253/12; SOA Praha, fond KSO, A III 248 (256); SÚA Praha, fond Ministerstvo informací, III národní správa, fa André.
- (17) Výslech Karla Zinka ze dne 12. června 1946; SOA Praha, Mimořádný lidový soud v Praze, LS 2655/44, proces s Jindřichem Baudischem
- (18) Výslechy Jindřicha Baudische z srpna a září 1945 a výpověď dr. Bruno Freytaga z 12. září 1945; AMV Praha, fond 305-548-6 a SOA Praha. K evidenci kulturního majetku z roku 1957 srov. AMZV, fond restituce 1945-1957, Majetek 33, kart. 58. Ve stejné evidenci se W. Bernt, Mnichov objevuje ještě v souvislosti s obrazem Paula Brilla, *Jižní krajina* (odhadovaná cena 12.000 Kčs.).
- (19) V evidenci kulturního majetku podle Bundesrückerstattungsgesetz 1957 se v souvislosti se zavlčeným majetkem osob rasově pronásledovaných je uveden Edgar Gottwald, Frankfurt n. M. ve vztahu s 5 obrazy (A. Mánes, *Zámek*; A. Kalvoda, *Obilí*; E. Jettel, *Krajina*; J. Beckel, *Portrét muže*; O. Aschenbach, *Jižní krajina* – odhadovaná hodnota v cenách z roku 1952: 208.000 Kčs); AMZV, fond restituce 1945-1957, Majetek 33, kart. 58.

- (20) Viz nedatovaný *Seznam obrazů zajištěných u býv. firmy Andree*, uložený v ANG, fond NG 1945–1958, fasc. 253a/18, ve kterém je uvedeno celkem položek 1186 (v seznamu jsou uvedeny také umělecká díla zabavená Jindřichu Baudischovi – položka 1103–1186); dále seznam označený *Obrazy z majetku fy Andree zajištěných v galerii M. Šálkové Praha II., Na Příkopě 16*; srov. Ministerstvo financí, spisy NSMP kde je uložen nedatovaný seznam obrazů zajištěných u fy André obsahující 1386 položek – obrazy, kresby a 126 různých rámců.
- (21) SÚA Praha, fond Ministerstvo informací, III národní správa, fa André.

IV. 4. 3. Treuhand- und Revisionsgesellschaft a její činnost na Moravě

Poněkud odlišná situace existovala na Moravě, kde záležitosti s oceňováním, správou a realizací uměleckých předmětů ze zabaveného židovského a jiného majetku zajišťovala brněnská pobočka tzv. *Treuhand- und Revisionsgesellschaft mbH*. Tato společnost byla na území protektorátu zřízena v roce 1940, po přijetí *nařízení říšského protektora k vyřazování Židů z hospodářství protektorátu* v lednu 1940, jako instituce určená ke správě židovského a jiného zabaveného majetku. Pro protektorátní teritorium měla společnost svou centrálu v Praze, Jungmannova ulice 34 a dvě pobočky; vedle brněnské existovala také filiálka v Moravské Ostravě. Přesný vzájemný vztah těchto dvou poboček, z nichž brněnská byla označována jako *Zweigstelle* a ostravská jako *Aussenstelle*, není zcela jasný. Brněnská pobočka udržovala také kontakty s Donauländische Treuhand- und Organisationsgesellschaft ve Vídni, která měla své filiálky v Linci, Krakově, Varšavě a Lvově. Dochované písemnosti obou poboček, které obsahují písemnosti vztahující se k institucím, příp. k fyzickým osobám, jejichž majetek byl zabaven a přešel do držení Treuhand- und Revisionsgesellschaft zároveň s ostatní majetkovou podstatou, jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně. V archivním fondu se nacházejí jednak písemnosti obecné administrativní povahy (všeobecná korespondence, výkazy, personální záležitosti atd.), jednak abecedně seřazené písemnosti k jednotlivým zabaveným majetkům, především nemovitostem, k bankovním účtům a cenným papírům. (*1)

Společnost pracovala zejména pro *Vermögensamt* v Praze, pro který zajišťovala

správu zabaveného nemovitého a movitého majetku na Moravě, jeho finanční ohodnocení a případně také jeho prodej. K dražbě movitých předmětů docházelo po předchozím ocenění pověřeným místopřísežným znalcem převážně v bytech osob, jimž byl majetek zabaven, nebo ve speciálně zřízených skladištích, příp. také ve skladištích speditérských firem. (*2) V archivním materiálu se dochovaly nedatované (asi 1940) *Směrnice pro vyřizování žádosti o přezkoušení (Richtlinien für Erledigung von Prüfungsaufträgen im Protektorat Böhmen und Mähren)* s dodatkem z 15. srpna 1940, které se ovšem týkají výhradně nemovitého majetku. Kromě nich je k dispozici také služební řád společnosti (*Dienstordnung der Treuhand- und Revisionsgesellschaft mbH, Prag*), datovaný 14. října 1940 s dodatkem z 18. listopadu 1940, obsahující i výčet všech vedoucích pracovníků společnosti a vymezení jejich služebních kompetencí. (*3) Vedoucím pražské centrály byl do 31. července 1942 Franz Reissner a od 1. srpna 1943 dr. Fritz Fergg z Vídně. Brněnská pobočka sídlila od března 1940 do srpna 1941 na Běhounské ul. 4/6, od roku 1941 na Beethovenově ul. 4; jejím vedoucím byl August Planner (v úřadu od 1. dubna 1940 do dubna / května 1942), později se stal pověřeným vedoucím jeho blízký spolupracovník Ernst Meissner (do prosince 1942), a nakonec v zastoupení dr. Fritze Fergga pobočku řídil Carl Srncik. Pobočka v Moravské Ostravě, která od roku 1942 pracovala jako expozitura brněnského pracoviště, byla umístěna v domě *Elektra* a v jejím čele stál Dr. Walther Bayer (do 1943), kterého nahradila slečna Gertraut Schindler. Ostravská expozitura byla uzavřena k 29. září 1943. (*4)

Pro zabavený movitý majetek používala cca od června 1941 brněnská pobočka jako své hlavní skladiště prostory v arizované Weinbergerově továrně, Cejl 10. Jako prostory k třídění a oceňování zabaveného majetku sloužila také skladiště brněnských speditérských firem. A v roce 1943 je doloženo jako další skladiště pro nábytek a bytové zařízení také budova v Lužánkách. Oceňováním movitého majetku a uměleckých předmětů pověřila Treuhand- und Revisionsgesellschaft v Brně na základě návrhu brněnského gestapa v říjnu

1940 majora Eugena Primavesiho z Vídně, který vystupoval jako odhadce vídeňského Dorothea. (*5) Od 1. června 1942 prováděl většinu oceňování movitého majetku (bytového zařízení a svršků) účetní rada, knihovník a archivář Josef Dosoudil. Blízkost Vídně vedla také k konzultacím ve věci oceňování také s dalšími tamními experty, doložena je takováto konzultace např. s ředitelem Reichem z tamní Akademie výtvarných umění. (*6)

Na základě dohody mezi *Vermögensamtem* a *Treuhand- und Revisionsgesellschaft* (hlavní iniciativu projevil tehdejší vedoucí filiálky v Brně A. Planner) získala brněnská pobočka v únoru 1942 monopol při oceňování veškerého zabaveného majetku v zemi Morava. Ke krytí režijních nákladů byla připočítávána přírážka 10% k prodejní ceně. I v této souvislosti vystupuje – nejméně do října 1942 – jako soudní znalec ocenění prováděl „expert“ vídeňského Dorothea major Eugen Primavesi. (*7)

Případ gotické sochy Madony z majetku jihlavské rodiny Eiglů, která byla prodána do Vídně dokonce za zprostředkování krajské správy v Jihlavě, nebo odvoz části sbírek ze zámku Oslavany (majetek JUDr. Philippa Gomperze a jeho sester Corneliie a Marie) do Vídně – uskutečněný z příkazu brněnského gestapa – a následné deponování v Galerii St. Lucas (viz kapitolu V. 8.) ukazuje, že na Moravě docházelo opakovaně k překračování nařízení říšského protektora z 1. října 1940 o zákazu vývozu uměleckých památek z území protektorátu a dalšího uměleckého mobiliáře. (*8)

Brněnská pobočka *Treuhand- und Revisionsgesellschaft* se při své činnosti zřejmě dostala do kompetenčních sporů s *Einsatzstabem I*. Jeho zástupci začali v březnu 1943 v Brně zpětně prověřovat okolnosti 2 roky starého prodeje uměleckého mobiliáře ze zámků Oslavany a Habrovany. (*9) Přitom byla zjištěna řada nesrovnalostí a evidentních porušení platných nařízení (viz kapitolu V. 8.).

V souvislosti s šetřením *Einsatzstabu I*, které prokazatelně zjistilo manipulaci se zabaveným majetkem (mj. i prodeje zaměstnancům brněnské pobočky a také zaměstnancům

Donauländische Treuhand- und Revisionsgesellschaft ve Vídni) byl *Vermögensamt* nucen učinit v Brně v říjnu 1943 jistá opatření. 3. října došlo dokonce k zapečetění kanceláří společnosti gestapem a všechny předměty z hlavního skladu Treuhand- und Revisionsgesellschaft na Celju byly okamžitě předány *Allgemeine Treuhand AG* v Praze. Proti třem vedoucím pracovníkům brněnské pobočky Treuhand- und Revisionsgesellschaft, Augustu Plannerovi, Ernstu Meissnerovi, Friedrichu Bartholomäovi a Otto Lischkovi bylo pro machinace a podvody se zabaveným židovským majetkem vzneseno obvinění a nakonec byli za svou činnost potrestáni. (*10)

Je zřejmé, že situaci k vlastnímu obohacování zřejmě využil také zmíněný soudní znalec major Primavesi. Jeho jméno se v podobné souvislosti objevuje např. ve výpovědích pracovníka pražského gestapa Jindřicha Baudische, podle něhož si Primavesi z nákupů v protektorátu vybavil ve Vídni vilu. (*11) Rinnebachova zpráva o situaci v Brně z 24. června 1943 mj. uvádí, že na příkaz vrchního starosty města Brna byly umělecké objekty, nábytek prodány za 126.250 K Městskému muzeu v Brně. Ve zprávě je také zmíněno skladiště v Lužánkách, ve kterém se v té době již nenacházely žádné předměty muzeální hodnoty. Současně je konstatováno, že se souhlasem *Zentralamt* byly některé významné kusy nábytku, obrazy a další umělecké předměty zapůjčeny (či předány) do majetku Technische SS- und Polizeiakademie v Brně. (*12)

O situaci v Brně vypovídá také dopis ředitele tamního Památkového úřadu prof. Karla Kühna dr. Reinholdovi, z Úřadu říšského protektora (Sachbearbeiter der Gruppe I/10 des Reichsprotektors), který již 25. července 1940 upozorňuje na skutečnost, že zabavený židovský majetek je v Brně dražen pod rukou a že nad touto činností neexistuje žádný odborný dohled. Současně si ztěžuje, že jeho návrhy učiněné brněnskému gestapu v této věci nebyly vyslyšeny. (*13)

Poznámky:

- (1) MZA Brno, fond G 427 – Německá správa zabaveného majetku 1939–1944; též inventář fondu zpracovaný 1955 Jaroslavem Bakalou, Jiřím Pačlíkem a Ludvíkem Sukupem.
- (2) Brněnská pobočka charakterizovala v roce 1943 poslání společnosti takto: *„ist ein gewerblicher Betrieb, welche für ihre Kunden gegen Entgelt folgende Arbeiten besorgt: Treuhändische Verwaltung von Vermögen, Gebäuden und Betrieben. Die Revision von Bilanzen von Fabriken und Handelsbetrieben in kaufmännischer und buchhalterischer Weise und deren Begutachtung. Zu unseren Kunden gehört das Vermögensamt beim Reichsprotector in Prag III, Drazitzplatz 7. Diese Vermögensamt dient zur Bearbeitung der Vermögensangelegenheiten des Deutschen Reiches, also auch der Verwertungen beschlagnahmter beweglicher und unbeweglicher Vermögenswerte. Wir besorgen für das Vermögensamt die Verwaltung beschlagnahmter unbeweglicher Vermögens – der Verkauf unbeweglicher Vermögenswerte ist derzeit eingestellt – und ferner die Veräußerung beweglicher Vermögenswerte. Die Veräußerung beweglicher beschlagnahmter Vermögenswerte für das Vermögensamt geschieht in verschiedenen Städten in der Wohnungen, in denen sie beschlagnahmt wurden, zu jenem Preise, der gerichtlich beeidete Schätzmeister festgesetzt hat, und wird von unseren Beamten, bzw. unserer Firma als Treuhänder besorgt. Dafür erhalten wir lediglich einen Prozentsatz von Verkaufspreise zur Deckung unserer Regie. Auf die Wahl des Käufers hat unsere Firma keinen Einfluß. Für Private und andere Ämter besorgen wir derartige Abverkäufe nirgends.“*; MZA Brno, fond G 427, kart. 2.
- (3) MZA Brno, fond G 427, kart. 20.
- (4) MZA Brno, fond G 427, kart. 2, 3.
- (5) MZA Brno, fond G 427, kart. 3.
- (6) MZA Brno, fond G 427, kart. 10; v MZA Brno je uložena rovněž pozůstalost J. Dosoudila (1885–), fond G 40, v níž jsou uloženy některé jeho odhady židovského majetku.
- (7) MZA Brno, fond G 427, kart. 3.
- (8) K tomu zpráva z Úřadu říšského protektora ze dne 2. října 1942 k vývozu uměleckých památek u území protektorátu; SÚA Praha, fond 114–8–1; a zpráva Einsatzstabu I ze dne 19. června 1943; SÚA Praha, fond 114–8–2.
- (9) SÚA Praha, fond 14–8–2; také SÚA Praha, fond NSMP, Oslavany, dodatky, prozatím neuspořádáno.
- (10) MZA Brno, fond G 427, kart. 3; srov. též SÚA Praha, fond NSMP, Oslavany, dodatky, prozatím neuspořádáno.
- (11) SÚA Praha, fond ZÚ – dodatky, KNS, kart. 244 – výpověď z 10. 8. a 7. 9. 1945: *„věci prováděl tím způsobem, že v Brně na gestapu nejcennější obrazy a gobelíny prostě naložil do*

auta a bez jakékoliv kontroly odvezl do Vídně.“

- (12) SÚA, Praha, fond 114–8–2; srov. též SÚA Praha, fond NSMP, Oslavany, dodatky, prozatím neuspořádáno.
- (13) SÚA Praha, fond ÚŘP, V-3-1, kart. 535: *„Schwieriger wird es sein die Veränderungen bei kleineren Besitzen und Sammlungen festzustellen, da häufig unter der Hand Sammlungen und Kunstwerke veräußert wurden. Zur Ergreifung dieser vereinzelt Kunstwerke wäre es vielleicht gut den beschlögten jüdischen Besitz einer genaueren Durchsicht zu unterziehen. Dort war – besonders hier in Brünn – ein reicher Kunstbesitz angesammelt, der zweifellos unter Ausnützung der wirtschaftlichen Lage des alten Besitzers angeeignet wurde. Beispiel namhaft zu machen ist darüber schwer. Man könnte einiges erreichen, wenn der gesamte jüdische Besitz und insbesondere der beschlagnahmte einer fachlichen Durchsicht unterzogen werden würde. Ich habe dies schon vor längere Zeit in Brünn bei der G. St. P. vorgeschlagen, bisher aber keinen Erfolg erzielen können. Vielleicht wäre es möglich von Seiten des Herrn Protektors es durchzusetzen, dass der gesamte jüdische Kunstbesitz einer sachgemäßen Durchsicht unterzogen würde, wodurch manches wertvolles Kunstobjekt wieder in deutsche Hände, besonders in die deutschen Museen zurückfluten würde.“*

IV. 4. 4. Muzea a galerie na území protektorátu a tzv. Sudet, do kterých plynuly

konfiskované umělecké předměty

Pro muzea a galerie na území protektorátu byla vybírána z konfiskovaného majetku díla, která byla při posouzení zařazena znalci do II. kategorie (díla muzeální hodnoty cenná pro českomoravský prostor). Tyto předměty byly vybírány profesorem Swobodou, který mimo jiné působil ve funkci stálého poradce Německého státního ministerstva v otázkách muzeí a galerií na území protektorátu, byl členem nákupní komise Českomoravské zemské galerie a kurátorem německé sekce Moderní galerie. Předměty byly institucím svěřovány do správy pouze jako zápůjčky z říšského majetku (tzv. **Reichseigentum**), jehož registr spravovala dr. Redlefsen, blízká spolupracovnice prof. K. M. Swobody. Kompletní registr uměleckých předmětů z území protektorátu, které byly včleněny do říšského majetku, se nedochoval. Největší počet zápůjček směřoval do sbírek Českomoravské zemské galerie, Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a obrazárny Moravského zemského muzea v Brně.

Poněkud zvláštním případem bylo Ústřední židovské muzeum, do jehož sbírek plynula především judaika, a to výlučně z majetku českých a moravských židovských obcí a spolků i z majetku jednotlivých, převážně v rámci hromadných transportů deportovaných osob židovského původu.

IV. 4. 4. 1. Praha – Státní sbírka starého umění / Českomoravská zemská galerie a

Moderní galerie (dnes Národní galerie v Praze)

K 15. března 1939 existovaly v Praze dvě veřejné galerie s de facto zemskou působností pro Čechy. *Státní sbírka starého umění* (dále jen *SSSU*), vzniklá roku 1937 zestátněním historické Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění v Čechách (založené 1796) a *Moderní galerie* (dále jen *MG*), spravovaná jako veřejnoprávní nadace Země české, původně založená v letech 1901/1902 fundací Františka Josefa I., *SSSU* přejmenovaná za okupace na Českomoravskou zemskou galerii (dále jen *ČMZG*), užívala od roku 1938 neoficiálně též názvu *Národní galerie* (dále jen *NG*). Za okupace byla spravována příslušným protektorátním ministerstvem a nebyla jí vnucena přímá německá správa. *MG*, rozdělená od svého vzniku na německý a český odbor, prakticky nevyvíjela od roku 1939 činnost, i když zástupci kuratoria německého odboru (Rudolf Hönigschmid aj.) vystupovali v některých případech jako prostředníci mezi říšskými a protektorátními orgány v otázkách výtvarného umění a památkové péče. Společně s ostatními nadacemi byla i *MG* ke dni 5. listopadu 1942 rozhodnutím říšského protektora zrušena a její sbírky převedeny na *SSSU* / *ČMZG* (hlášení ředitele *ČMZG* o ukončení přebírání uměleckého materiálu z *Moderní galerie* nese datum 13. prosince 1944). Během roku 1944 se podařilo českým úřadům převést na *ČMZG* i dvě další nadace spojené s *MG*, zabrané již mezitím říšskými úřady: konkrétně šlo o stavební fond *MG* (z něhož měla být financována neuskutečněná stavba nové galerie) a o Kříčkovu nadaci pro nákup uměleckých děl českých.

V budově Domu umělců – Rudolfiny byla od roku 1943 umístěna tzv. *Graphische Sammlung Prag* (dále jen *GS*), zahrnující kresby a grafické listy vyčleněné ze sbírek ČMZG, MG a Národního muzea v Praze, společně s novými akvizicemi. Formálně náležela sbírka pod Národní galerii, její správu však vedl profesor K. M. Swoboda, agenda podléhala ústavu dějin umění filosofické fakulty německé univerzity, a také personál GS byl ryze německý.

Pokud se do SSSU / ČMZG během okupace či krátce před ní dostávala umělecká díla ze židovského majetku, docházelo k tomu v zásadě dvěma způsoby – přímo od majitelů a druhotně od říšských subjektů (tzv. **Reichseigentum**).

a) přímo od majitelů. – Do této kategorie náleží dary, nákupy a deponáty, především z let 1939 a 1940. Patří sem i tzv. dary za vývozní povolení (viz kapitolu IV. 1. 1.). Z nákupů byla nejvýznamnější akcí akvizice Waldesovy sbírky s níž započalo vedení NG ještě před 15. března 1939 (viz kapitolu V. 4.). Formou deponit od majitelů zajistila NG ještě vybraná díla ze sbírek Josefa Pollaka (17 děl), Selmy Baštýřové (18 děl) a především Richarda Morawetze (25 obrazů, 10 soch a množství grafiky, rukopisů atp.) – (k deponátům S. Baštýřové a R. Morawetze viz kapitolu V. 3 a V. 5.). Veškeré takto získané předměty byly roku 1942 dodatečně prohlášeny za říšský majetek a ponechány v ČMZG jako deponáty.

Obecně lze říci že oficiálně se říšské orgány ve vztahu k ČMZG a MG řídily opatřením K. H. Franka, obsaženým v cirkuláři Úřadu říšského protektora č. 25 ze dne 14. října 1941. Zde se stanovilo, že stávající umělecké sbírky mají být v zásadě ponechány na území protektorátu. Nejcennější obrazy však byly určeny pro tzv. Führermuseum v Linci, další díla označená jako práce prvotřídní kvality měla být deponována v německém odboru MG s výjimkou prací, které se již dostaly jako deponát do ČMZG.

b) sekundárně od říšských subjektů (tzv. Reichseigentum). – Druhou, zatím podstatně méně objasněnou stránku válečné činnosti ČMZG a MG tvoří přebírání konfiskovaných uměleckých děl z německých skladišť. Proces akvizic z deponitářů *Auswanderungsfondu* lze

dokumentovat až od června 1941, kdy prof. K. M. Swoboda za asistence Jindřicha Baudische začal využívat svého pověření a jakožto správce a odhadce „říšského uměleckého majetku“ zahájil vyčleňování vytipovaných předmětů pro MG respektive NG. Podle dobových svědectví (i z české strany) docházelo mezi ČMZG a Swobodou k dohodám, na základě kterých byly pro SSSU / ČMZG po domluvě s příbuznými obětí vyreklamovány celé sbírky z majetku zatčených či popravených osob, což se ovšem týkalo spíše nežidovských majitelů. Poválečné odhady hovoří o počtu až 2500 uměleckých děl, získaných do SSSU / ČMZG jakožto depozita říše ze skladišť Vermögensamtu, Zentralamtu, Auswanderungsfondu a fy André. Vermögensamt v jednom případě dokonce galerii prodal ucelenou sbírku, která tak získala statut protektorátního majetku. Díla, která se nedostala do ČMZG, byla posléze určena k prodeji u fy André. Tímto způsobem zmizely i umělecké předměty ze sbírek Richarda Morawetze, Josefa Pollaka a Selmy Baštýřové, označené Baudischem za „méně hodnotné“ (viz kapitolu IV. 4. 2. 1.). Sám Baudisch po svém zatčení uvedl při výslechu dne 7. září 1945 následující: *„Ve spojení s profesorem Swobodou [...] provedl jsem veškerá opatření, aby všechny umělecké předměty muzeální hodnoty přišly do Národní galerie. Nemuzeální obrazy byly pak vybrány a přišly k firmě André, kde byly prodány. Odhad těchto vyloučených obrazů byl proveden dílem prof. Swobodou a dílem jsem jej provedl já. [...] Chtěl bych jen zdůraznit, že jsem se pak snažil zachytit všech zabavený umělecký majetek.“* (*1) Baudischovy údaje v zásadě potvrdili čeští zástupci Národní galerie, kteří ovšem na druhé straně zdůraznili i zkorumpovanost a utilitárnost jednání tohoto uměleckého experta pražského gestapa. Nelze přehlédnout ani fakt, že Baudischovi bylo zabaveno na 49 uměleckých děl, pocházejících prokazatelně z konfiskátů. (*2) Mimořádně zajímavá je Baudischova zmínka o výstavě zabavených obrazů uspořádané v prostorách MG v Královské oboře, podle níž *„Prof. Swobodou byla v Moderní galerii uspořádána výstava všech mnou galerii (tj. Národní galerii, pozn. aut.) odevzdaných obrazů, plastik a kreseb. K návštěvě výstavy byly zvány různé úřady,*

protože tato výstava měla především sloužiti k povzbuzení, aby bylo pokračováno.“ (*3) V dochovaném aktovém materiálu ČMZG a MG se ne

ně

žádné údaje, jež by tuto zprávu potvrzovaly a o výstavě se nezmiňuje a Baudischova slova snad lze interpretovat v tom smyslu, že šlo o neveřejnou přehlídku pro vybrané zástupce německé i protektorátní zprávy, jejímž smyslem bylo obhájit Swobodův a Baudischův postup při realizaci konfiskátů.

Závěrem je nutné zmínit se o té stránce válečné činnosti SSSU / ČMZG a MG, která byla z pochopitelných důvodů během okupace utajena, a kterou lze pouze částečně rekonstruovat z náznaků a poválečných svědectví. Šlo zvláště o poměrně intenzivní kontakty mezi vedením SSSU / ČMZG a židovskými sběrateli, na základě nichž se řada koupí a deponátů prováděla od počátku s perspektivou budoucí restituce. Stejně tak minimálně v jednom případě (Pavly Loewensteinové) označilo vedení MG židovský majetek záměrně jako depozitum Země české, aby tak zamezilo jeho zavlečení do říše. (*4)

Specifika vztahu českého vedení obou galerií i protektorátního ministerstva k německým činitelům si bezesporu vyžadají další výzkum.

IV. 4. 4. 2. Praha – Ústřední židovské muzeum (dnes Židovské muzeum v Praze)

Existence Ústředního židovského muzea, které mělo za úkol soustřeďovat, evidovat a uchovávat velkou a z jistého pohledu nejcennější část majetku českých a moravských Židů, kterou představovaly kultovní předměty, byla přímo založena na naplňování programu „konečného řešení židovské otázky“.

Za datum zahájení činnosti Ústředního židovského muzea je považován zpravidla 3. srpen 1942. (*5) Důvod znovuoobnovení muzea, které do jisté míry navázalo na činnost svého předchůdce – Židovského muzea v Praze, zrušeného v prvních letech okupace – je dosud nejasný. Ačkoli obnovení jeho činnosti není myslitelné bez existence oficiálního příkazu

německých okupačních úřadů – konkrétně šéfa *Zentralstelle / Zentralamt* a „Eichmannova muže v Praze“ Hanse Günthera, je jisté, že budování Ústředního židovského muzea nesledovalo primárně ideologický cíl – vytvoření „muzea vyhynulé rasy“, jak se někdy mylně uvádí, ale vycházelo z mnohem prozaičtějších důvodů. Hlavní roli zde především jistě hrál fakt, že kulturní a školský referát Pražské židovské obce, stejně jako odbor pro věci venkova téže instituce, nebyly připraveny odpovídajícím způsobem zajistit správu velkého objemu majetku zrušených venkovských obcí a likvidovaných pražských synagog. (*6) Jelikož představa nekontrolovaného pohybu velkého množství zajištěného majetku musela nutně odporovat snahám nadřízených okupačních orgánů o co možná nejdokonalejší kontrolu nad židovským majetkem a Židy v protektorátu vůbec, je pravděpodobné, že právě této situace využili představitelé pražské obce k tomu, aby přesvědčili nacistické vedení o nutnosti obnovení Židovského muzea. (*7)

Do Ústředního židovského muzea plynula od počátku především judaika, rituální předměty z vybavení českých a moravských synagog a modliteben a stejně tak i předměty z majetku zrušených židovských spolků a institucí (včetně sbírek židovských muzeí). (*8) Předměty ze zásilek jednotlivých obcí byly shromažďovány ve vstupním skladu v Pinkasově synagoze, kde bylo prováděno jejich třídění a také základní konzervační zásahy a drobné opravy. Dále byly již roztříděné předměty distribuovány do specializovaných skladů *Treuhandstelle*. Cennější předměty byly uloženy ve skladech v Lutherově ulici (sklad II, Praha XI, Lutherova 48 – dříve Karlova třída, tzv. Velká modlitebna na Žižkově, dnešní Seifertova ulice) a v Regnártově ulici (budova bývalé židovské školy v Jáchymově 3). Méně cenné kusy pak putovaly do tzv. „*N-skladů*“, které byly situovány dále od centra – např. na hřbitově na Malvazinkách a v Radlicích. Synagogy Klausová, Vysoká a Staronová byly vyčleněny pro budoucí expozice Ústředního židovského muzea.

Kromě předmětů z majetku židovských obcí, spolků a dalších organizací přicházely

v zásilkách do Prahy rovněž předměty z majetku fyzických osob, především rituální předměty z domácností a rodinné portréty dokumentující asimilační tendence židovského obyvatelstva z období emancipace, tj. z průběhu celého 19. století. Do této kategorie dále spadají portrétní malby z prvních tří desetiletí 20. století, které bezprostředně navazují na tradici „emancipačního portrétu“ století předchozího.

Zvláštní kategorii předmětů, které byly rovněž vybrány ze skladů Treuhandstelle a zahrnuty do sbírek Ústředního židovského muzea, tvoří umělecká díla z majetku fyzických osob. Tyto malby, grafiky a kresby (převážně z konce 19. a počátku 20. století) byly do muzejních sbírek zařazovány buď jako jednotliviny z vybavení domácností, anebo, pokud šlo o celé sbírky, byly začleňovány do fondů ve větších celcích. Zejména v případě deponování celých sbírek, či jejich větších částí, nelze vyloučit existenci ústní dohody mezi pracovníky muzea a vlastníky, na základě které měly být „deponáty“ vráceny po válce jejich původním majitelům. Oprávněnost této domněnky dokládá především skutečnost, že v případě uměleckých děl, která nelze primárně zařadit do kategorie „judaika“ se jedná, vzhledem k množství deportovaných pražských Židů, o majetek pouze několika málo osob, jejichž transportní čísla, pokud v katalogizačních kartách Ústředního židovského muzea jsou zaznamenána, se stále opakují. Za případ takového „deponátu“ lze označit především díla ze sbírky JUDr. Emila Freunda (viz kapitolu V. 2.).

V květnu 1945 muzeum, po krátkém revolučním intermezzu, zahájilo svoji činnost opět již jako svobodná instituce. Přestože se muzeum v této době potýkalo se zoufalým nedostatkem prostředků a odborných sil pro zajištění své existence a uchování sbírek, v týmu, který zde pracoval pod vedením dr. Hany Volavkové, převládala snaha navracet předměty do rukou jejich původních vlastníků. Bylo-li komu, předměty byly vždy restituovány bez větších potíží – pro doložení vlastnických práv bylo dostačující svědectví dvou důvěryhodných osob. Ve *Věstníku Židovských náboženských obcí* vycházely na pokračování seznamy jmen těch,

jejichž majetek byl ve sbírkách identifikován. Větší část uměleckého majetku ze sbírek bývalého Ústředního židovského muzea však nemohla být restituována zejména proto, že většina původních majitelů ani dědiců nepřežila vyhlazovací tábory, a pokud někdo z příbuzenstva původních vlastníků zůstal naživu, často ani nevěděl, že se má o majetek hlásit, anebo se o něj přihlásit nemohl. Byla řada lidí, kteří byli nuceni strávit i několik let v zahraničních sanatoriích, než jejich zdravotní stav dovolil jejich repatriaci. Byla rovněž řada dětí, které zůstaly samy a o majetku svých rodičů či prarodičů neměly ani tušení. Než se všichni tito legitimní vlastníci a dědicové stihli dobrat svých práv na základě uplatnění restitučních nároků, přišel komunistický puč a ve většině případů nebylo uplatnění nároků dále možné (zejména, pokud se osoba uplatňující nárok nadále nezdržovala na území ČSR).

Židovské muzeum bylo v dubnu 1950 postátněno a z jeho sbírek byla na základě rozhodnutí komunistických úřadů zcizena řada cenných děl (zejména obrazů, kreseb a grafiky). V současné době, kdy má být Židovskému muzeu v Praze navracena část těchto uměleckých předmětů, které, byť jen náznakem, dokumentují snahy židovských sběratelů, je připravována speciální databáze původních majitelů děl z celé obrazové sbírky. Tato databáze je sestavována na základě transportních čísel, která byla, alespoň v některých případech, zaznamenána na katalogizačních kartách z let 1942–1945. Výstupy z tohoto přehledného zpracování, které pracovníci muzea zamýšleli provést již v roce 1945, avšak pro naléhavost jiných, důležitějších úkolů se jim to nepodařilo, budou sloužit jako podklad pro vypracování seznamů, které bude možno během roku 2001 zveřejnit.

IV. 4. 4. 3. Brno – obrazárna Moravského zemského muzea / Zemského muzea (dnes

Moravská galerie Brno)

Na území Moravy bylo ústřední muzejní institucí Moravské zemské muzeum, založené v roce 1817 z podnětu Moravskoslezské společnosti na podporu zemědělství, přírodovědy a

vlastivědy v Brně (k. k. Mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues-, der Natur- und Landeskunde in Brünn). Jako zemské muzeum pro Moravu a Slezsko bylo od počátku zaměřeno nejen na přírodní vědy, ale také na historii a umění a tomuto zaměření odpovídalo také postupné budování sbírek. Všestranného odborného rozkvětu docílilo zejména v letech 1923–1938, kdy v jeho čele stanul významný muzeolog PhDr. Jaroslav Helfert, který současně byl také přednostou obrazárny muzea. Po vzniku protektorátu byl v březnu zbaven funkce a na jeho místo dosazen nacistický správce Joseph Greising, který chtěl muzeum přetvořit – a to i personálně – v ryze německý ústav. V listopadu 1941 by ředitelem Zemského muzea jmenován prehistorik Dr. Karl Hucke, který se nebál spolupracovat s českými institucemi. V obrazárně muzea, která byla jedním ze samostatných oddělení muzea, působil do roku 1943, do doby totálního nasazení, jako kurátor umělecký historik Albert Kutal. Z jeho popudu se přednostou obrazárny stala restaurátorka, brněnská Němka Hedvika Böhmová-Hájková. (*9) Na konci války, po Huckově odchodu na frontu, byl správou muzea pověřen Edmund Küttler, německý zaměstnanec muzea od roku 1926. Činnost obrazárny muzea po celou dobu války silně ovlivňoval také přednosta památkové úřadu v Brně a profesor tanní německé techniky Karl Friedrich Kühn. (*10)

Podobně jako Českomoravská zemská (dnešní Národní) galerie v Praze byla i v obrazárně Zemského muzea v Brně deponována jako tzv. říšský majetek zabavená umělecká díla muzejní hodnoty ze židovského majetku. Do roku 1943 bylo obrazárně Zemského muzea ze zabaveného židovského majetku předáno brněnskou pobočkou *Treuhand- und Revisionsgesellschaft* celkem cca 200 obrazů. K nejzávažnějším celkům patřily obrazy z následujících sbírek (šlo o pouhé zlomky, nikoliv o celé sbírky): JUDr. Philipp Gomperz – zámek Oslavany (viz kapitolu V. 8.), L. Trau (3 obrazy), Teltscher (1 obraz), D. Hecht (3 obrazy), Alfred Weinberger – Brno (5 obrazů), Felix Zweig – Olomouc (10 miniatur), Stefan Heller – Hranice (10 obrazů). (*11) Převážná část uměleckých předmětů z těchto a dalších

konfiskovaných židovských sbírek (nebo majetku) byla v roce 1943 Vermögensamtem u obrazárny Zemského muzea vyžádána zpět a rozprodána. Akci z pověření říšského protektora zajišťoval major Walther Jurk z *Einsatzstabu II*. Obrazárna zemského muzea v této souvislosti bez úspěchu požádala o možnost přednostního nákupu z těchto obrazů. (*12)

Zvláštní případ představuje causa významné brněnské sbírky kreseb starých mistrů JUDr. Arthura Feldmanna (viz kapitolu V. 7.). Pro úplnost lze dodat, že 5 kreseb z této sbírky, které se tehdy nacházely v majetku sběratelova syna Karla Feldmanna, získalo Zemské muzeum v Brně v listopadu 1939 jako dar za vývozní povolení, na jehož základě bylo vyvezeno 22 kreseb. (*13)

IV. 4. 4. Muzea na území tzv. Sudet (Říšské muzeum v Opavě, dnes Slezské zemské muzeum)

Umělecký majetek Židů na území českých zemí odtržených po Mnichovu (tzv. Sudety) podléhal stejným opatřením jako jinde na říšském území. Příslušný předpis stanovil, že cennější umělecká díla mají být zajištěna a ohlášena místně příslušnému zemskému vedoucímu *Říšské komory výtvarných umění*. Ten měl do měsíce zajistit jejich ocenění a vyčlenit předměty muzeální hodnoty. Jiná pravidla pak určovala nakládání s židovskými kultovními předměty. (*14) Tato judaika od března 1942 podléhala podle Hitlerova zmocnění *Einsatzstabu Rosenberg*. (*15) Pravidla, jež nacistická správa stanovila pro nakládání s uměleckými konfiskáty, v zásadě říkala, že cennější díla zabavená na území protektorátu mají zůstat ve správě tamních veřejných institucí a nemají být vyvážena do říše. V praxi se vedl o osudy některých sbírkových celků dosti úporný boj mezi činiteli z řad sudetských Němců a nově příchozími říšskými činiteli. Několikrát zde zasáhla vyšší moc, která výše citované pravidlo prostě nerespektovala (např. přednostní právo akvizic dr. Hanse Posseho pro tzv. *Führermuzeum v Linci* z fondů lobkowiczské obrazárny). (*16) Landráty

v sudetských oblastech mnohdy tvrdě vymáhaly umělecké památky, jež se původně nacházely na jejich území a jež byly před odstoupením československého pohraničí v září 1938 pod průhlednými záminkami převezeny na neobsazené území (nejznámější byla causa Vyšebrodského oltáře, odvezeného k „restaurování“ do pražské *Státní sbírky starého umění*, a vydaného na urgence kaplického landrátu zpět roku 1940).

Německá okupační správa vynikala některými pozoruhodnými muzeologickými iniciativami, spojenými vesměs se jménem dr. E. W. Brauna, významného opavského muzejního pracovníka a zvláštního pověřence říšského protektora pro muzejní otázky (Sonderbeauftragte für das Museumswesen im Protektorat). Jeho úkolem bylo jednak vybudovat eventuelně přebudovat česká a moravská muzea v nacistickém duchu s důrazem na německou civilizační misi, jednak i vyhledat vhodné umístění pro konfiskované soubory. V této souvislosti Braun například řešil otázku veřejného vystavení Federerovy sbírky v Ostravě, kde mělo vzniknout specializované muzeum hornictví s působností pro Sudety i protektorát (viz kapitolu V. 6.). (*17)

V praktické činnosti se Braun ve spolupráci s ředitelem opavského muzea dr. Wernerem Kudlichem zaměřoval především na obohacování slezských ústavů. Valná část proponovaných akvizic, z nichž mnohé se neuskutečnily, nesouvisí ani s uměleckými díly, ani s konfiskovaným majetkem soukromých osob. Jednalo se o projekty výměny materiálu mezi muzei v Sudetské župě a v protektorátu, motivované povýtce prestižními ohledy. (*18) S konkrétními židovskými konfiskáty souvisí některé snahy dr. Kudlicheho z let 1941–1942 o získání význačnějších zabavených sbírkových celků pro opavské muzeum. Jednalo se zvláště o majetek rodiny Konstant–Breda v Opavě, zámeckou knihovnu a mobiliár z fulneckého zámku a o knihovnu a nábytek z arizované textilky Hoffmann u Svitav. Později Kudlich rozšířil své nároky ještě na několik předmětů (mj. akvarel od Franze von Lenbach) z majetku rodiny židovských průmyslníků Löw–Beerových v Brněnci a drobný obrazový soubor od

Pamma v Lanškrouně. Své požadavky adresoval na opavské finanční ředitelství. To sice předalo Kudlichovy přípisy říšskému ministerstvu financí, samo se však postavilo k nároku opavského muzea velmi zdrženlivě. Celá věc navíc podléhala schválení ministra vnitra. Výsledek causy nelze z dochovaných spisů určit. (*19) Poslední z pramenů opavské provenience se týká konfiskátů, jež byly u opavských župních orgánů vyčleněny za účelem vydražení u aukční síně *Dorotheum*. Podle přípisu z 22. listopadu měly být veškeré tyto předměty bez okolků dopraveny k *Zástavnímu ústavu (Pfandleihanstalt)* v Berlíně. (*20)

Poznámky:

- (1) SÚA Praha, fond ZÚ – dodatky, KNS, kart. 244. Protokol o výsledku Jindřicha Baudische před zajišťovacím oddělením Zemského národního výboru v Praze ve dnech 7.–11. září 1945, s. 5.
- (2) Tamtéž, protokol o výsledku Vladimíra Novotného z 22. dubna 1948; dále ANG, fond NG 1945–1958, fasc. 253a. Srov. dále zmínky roztroušené v osobní korespondenci, např. ve fondu Antonín Matějček v ANG.
- (3) SÚA Praha, fond ZÚ – dodatky, KNS, kart. 244. Protokol o výsledku Jindřicha Baudische před zajišťovacím oddělením Zemského národního výboru v Praze ve dnech 7.–11. září 1945, s. 5.
- (4) ANG, fond NG 1945–1958, fasc. 253.20.
- (5) Jelikož přesné datum nelze určit, neboť chybí zakládací listina, datum je pouze odvozováno z datace prvních dokumentů úřední povahy vztahujících se k činnosti muzea – viz *Jahresbericht für die Zeit vom 3. 8. – 31. 12. 1942* ze dne 28. prosince 1942 (AŽM, fond válečného muzea).
- (6) K uzavření veškerých synagog a modliteben došlo na základě výnosu říšského protektora ze dne 29. září 1941. Tento výnos vydal zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich pouhé dva dny po svém nástupu do úřadu s odůvodněním, „že tato místa se stala „*shromaždištěm všech podvratných židovských elementů a ohniskem ilegální šeptané propagandy*“. Viz Kárný, M. a kol., *Ghetto beze zdí*. In: *Terezínská pamětní kniha*. Praha 1995, s. 26. Všechny mimopražské židovské náboženské obce byly zrušeny dnem 27. března 1942 a veškerá jejich agenda byla přenesena na obec pražskou. Namísto venkovských obcí dále v regionech fungovaly pouze tzv. **Aussenstellen** (pobočky pražské obce) a **Ortstellen** (místní úřadovny), přičemž oblasti podléhající jednotlivým pobočkám odpovídaly protektorátním územně–správním celkům – tedy oblastem spravovaným jednotlivými oberlandraty.

- (7) Literatura k dějinám a činnosti válečného Ústředního židovského muzea v Praze – viz kapitolu I. 2. 6.
- (8) Jako první byl do Ústředního židovského muzea odeslán majetek brněnské židovské náboženské obce a v rámci něho také sbírky mikulovského židovského muzea, které byly před zábořem pohraničních oblastí odvezeny do Brna a svěřeny do správy tamní obci.
- (9) Knozová H.: Albert Kutal a Moravská galerie. *Bulletin Moravské galerie v Brně* 48, 1992, s. 7.
- (10) Nekuda, V.: *150 let Moravského zemského muzea v Brně. Stručný přehled historického vývoje.* Brno 1969.
- (11) MZA Brno, fond G 427, kart. 10. – Větší část sbírky olomouckého továrníka Felixe Zweiga (údajně 50 obrazů v ceně 27.000.000 K), zkonfiskovaná červnu 1942 gestapem byla velitelem olomouckého gestapa prodána pod odhadní cenou (odhad zajistila brněnská pobočka Treuhand- und Revisionsgesellschaft) Robertu Hainischovi, tehdejšímu majiteli fy Nehera v Prostějově, ing. Stephanu Lutherovi, řediteli fy Sigmun-Chema v Lutíně a sekretáři olomouckého gestapa Karlu Banklovi. Zbytek sbírky byl odvezen do Brna do skladiště Treuhand- und Revisionsgesellschaft. 1 obraz připsaný Rubensovi (*Der sprechende Hund* [sic]) oceněný na 7.000.000 K měl být darován Hitlerovi. Obrazy prodané Hainischovi, Lutherovi a Banklovi byly v polovině roku 1944 převezeny do Rakouska (viz dopis NV hl. města Olomouce restitučnímu oddělení Ministerstva zahraničí z 28. 2. 1947; SÚA Praha, fond MŠ, 36 IV, kart. 2016b).
- (12) MZA Brno, fond B 40 Zemský úřad Brno – III. manipulace, kart. 4109.
- (13) Dnes v Moravské galerii, inv. č. B 3053–B 3058.
- (14) Oběžník říšského ministerstva financí č. O 5205–740/VI z 4. listopadu 1941 a priora; ZA Opava, fond *Vrchní finanční president Opava 1938–1945*.
- (15) Oběžník říšského ministerstva financí č. O 5400–94/VI z 21. března 1942; tamtéž.
- (16) Srov. informaci říšského ministra – šéfa Říšského kancléřství dr. Lammerse o Hitlerově pověření dr. H. Posseho č. Rk. 8828b z 9. října 1940; ZA Opava, fond *Vrchní finanční president Opava 1938–1945*.
- (17) Dopis E. W. Brauna dr. von Bothovi, Opava 5. prosince 1941; SÚA Praha, fond ÚŘP, I–10, sign. V–3–1, kart. 534 (viz kapitolu V. 6.).
- (18) E. W. Braun např. hodlal soustředovat do Opavy a do Liberce „nordické“ památky uměleckého řemesla, roztroušené po českých a moravských muzeích, nebo archeologické a paleontologické nálezy, například Maškovy vykopávky z jeskyně Šipka u Štramberku, uložené v Brně; SÚA Praha, fond ÚŘP, I–10, fasc. 02/1940: korespondence mezi ÚŘP a sudetskou župní samosprávou ve věci Říšského župního muzea v Opavě.
- (19) ZA Opava, fond *Vrchní finanční president Opava 1938–1945*.
- (20) Tamtéž.

V. REŠERŠE KE KONKRÉTNÍM PŘÍPADŮM KONFISKACE UMĚLECKÝCH PŘEDMĚTŮ ZE ŽIDOVSKÉHO MAJETKU NA ÚZEMÍ PROTEKTORÁTU

Tato kapitola se zabývá podrobnějším popisem sedmi případů konfiskace uměleckých předmětů z majetku sběratelů židovského původu. Případy, které jsou uváděny v kontextu této zprávy jako modelové, byly vybrány především s ohledem na formální důvody, které ke konfiskaci vedly a způsob, jakým byl majetek konfiskován. Zároveň z popisu jednotlivých případů vyplývá, že velmi často v případě konfiskace uměleckých děl docházelo k odchýlkám v předepsaných postupech, a to jak při konfiskaci samotné, tak při následném „využití“ konfiskovaného majetku.

Na případě sbírky **Richarda Poppera** (viz kapitolu V. 1.) lze sledovat osud konfiskovaného majetku osob židovského původu, které se rozhodly vystěhovat s povolením okupačních úřadů po 15. březnu 1939. Některým z „legálních vystěhovalců“ se ovšem nepodařilo odjet včas. Zůstali v pasti a byli deportováni spolu s těmi, kteří se rozhodli zůstat. Tento nešťastný osud stihl i Richarda Poppera. Jeho případ je proto zároveň také dokonalou ilustrací kompetenčních sporů jednotlivých orgánů okupační správy a policie o příslušnost dispozičního práva k zabavenému majetku, a následného vyústění těchto sporů v prosazení zcela „nestandardních postupů“ ze strany jednotlivců, kteří nezřídka ovlivňovaly chod institucí okupační správy ve svůj prospěch.

Konfiskaci majetku osob, které nepožádaly o vystěhování a přes stále sílící tlaky rasové perzekuce neopustily protektorát, ilustruje případ sbírky **JUDr. Emila Freunda** (viz kapitolu V. 2.). Tato sbírka, jako majetek všech, kteří byli deportováni hromadnými transporty do ghatt v Lodži, Minsku a Terezíně, byla zabavena prostřednictvím *Treuhandstelle* a nadále spadala o kompetence *Zentralstelle /Zentralamt*, potažmo *Auswanderungsfondu*.

Fakt, že ovšem i v případě osob, které nakonec neunikly hroznému osudu a l deportovány hromadnými transporty, lze najít i řadu výjimek, kdy zajištěný majetek nepřípadl do kompetence *Auswanderungsfondu* a nebyl zajišťován *Treuhandstelle*, ale fakticky o něm rozhodla hlavní úřadovna gestapa, potvrzuje osud pražské sbírky **Selmy Baštýřové** (viz kapitolu V. 3.).

Konečně třetí případ, kdy byl majetek konfiskován osobám židovského původu z důvodů jejich politického či trestněprávního provinění proti rasově diskriminačním opatřením, která počala na území protektorátu platit dnem 16. března 1939, je popsán jednak na případě brněnské sbírky **JUDr. Arthura Feldmanna** (viz kapitolu V. 7.), odsouzeného k trestu smrti za blíže neurčený přestupek stanným soudem a dále na řadě „modelových kauz“ konfiskací jmění osob, které emigrovaly, avšak svůj majetek před odchodem z území protektorátu, z pohledu okupačních úřadů nelegálním, předepsaným způsobem nedeklarovaly (**Oskar Federer, JUDr. Philipp Gomperz, Jindřich Waldes, Richard Morawetz**). Případ sbírky Hedviky a Jindřicha Waldesových (viz kapitolu V. 4.) je pak v tomto kontextu opět jistou výjimkou. Jindřich Waldes, na rozdíl od ostatních příslušníků své rodiny, neodešel do emigrace, ale byl již 1. září 1939 (tj. v den vstupu Německa do války) zatčen jako rukojmí z řad prominentních osobností a deportován nejprve do koncentračního tábora v Dachau a poté v Buchenwaldu. Zde byl zadržován do té doby, dokud vlastnoručně pod nátlakem nepodepsal pověření k prodeji své sbírky. (*1)

Rešerše jsou doplněny databází tzv. „darů za vývozní povolení“ (V. 9.).

Poznámky:

- (1) Jistou analogii k Waldesovu případu lze spatřovat i v osudu barona Louise Rothschilda, který byl téměř rok držen nacisty ve Vídni jako rukojmí, a to do té doby, než se jim podařilo vyjednat „legální“ převod rothschildovského jmění do majetku říše; viz Nicholas, L. H.: *The Rape of Europa*. New York, s. 38–41.

V. 1. Sbírka Richarda Poppera – Praha (Brno)

1. Charakteristika sbírky a její válečné osudy

Sbírka Richarda Poppera (9. 8. 1882 – 27. 12. 1944), která se původně nacházela v Brně, obsahovala na počátku války cca 127 obrazů starých mistrů z 15. až 19. století. Převážnou část sbírky tvořily malby vlámských a holandských malířů 17. století. Až na několik výjimek (díla Davida Tenierse a Salomona Ruysdaela) se z hlediska závažnosti jednalo spíše o obrazy druhého až třetího řádu. Sbírka byla doplněna o několik děl italských autorů 16. a 17. století, vyskytovala se v ní také díla francouzské a německé provenience a byla do ní včleněna rovněž desítka vesměs anonymních maleb (takto jsou alespoň uvedeny v seznamech) z 19. století. Za významný solitér lze v rámci sbírky označit desku s *Obřezáním Krista* připisanou rakouskému mistru z konce 15. století, která se s velkou pravděpodobností nachází ve sbírkách Národní galerie v Praze, stejně jako možná několik desítek dalších děl, která byla po válce původně vybrána pro Národní kulturní komisi (viz níže). Z dochovaných písemných materiálů je známo, že existovaly fotografie, na nichž byla zachycena alespoň část děl z Popperovy sbírky, tyto fotografie se však dosud nepodařilo expertnímu týmu dohledat.

Povědomí o tom, jak vypadala sbírka Richarda Poppera, je možné získat pouze z pěti různých, více či méně úplných, seznamů z válečných a těsně poválečných let. Tyto seznamy, až na jediný, obsahují pouze vágní popis děl, často s nepřesnými údaji o atribucích (zvláště v tomto bodě se seznamy značně rozcházejí), a rovněž rozměry, pokud jsou uvedeny, je třeba považovat spíše za přibližné. Pro základní orientaci ve sbírce a pro alespoň hrubé, v rámci interpretace dochovaných dokladů jedině možné, zmapování jejího osudu je důležité nejprve určit chronologické pořadí, v němž tyto seznamy, dnes jako jediné konkrétní doklady o sbírce, vznikaly. Nejstarším autentickým seznamem je český seznam 127 obrazů sestavený přísežným soudním znalcem Václavem Hořejšem, v jehož aukční síni v Mikulandské ulici byla Popperova sbírka deponována. Seznam pochází patrně ze 14. října 1940, i když jeho

autentičnost je poněkud zrelativizována tím, že v poslední číslici letopočtu je překlep, na základě kterého je letopočet možné číst dvojím způsobem: 1940 nebo 1946. (*1)

Vedle tohoto seznamu musel existovat další, pořízený ještě před tím, než byl Richard Popper spolu se svojí manželkou Reginou deportován 31. října 1941 do ghetta v Lodži. (*2) Tento soupis byl součástí nám dnes nezachovaného majetkového přiznání, které musel Popper podat, jako všichni ostatní, v rámci registrace v říjnu 1941, neboť necelé dva měsíce poté, co byli manželé Popperovi deportováni, se obrátila na Václava Hořejše pražská Židovská náboženská obec se žádostí o vydání Popperova deponátu. Vedoucí IV. oddělení Židovské náboženské obce se v dopise z 19. prosince 1941 odvolává na Popperovo majetkové přiznání (Vermögenserklärung), v němž byly uvedeny veškeré cenné umělecké předměty z majetku Popperových, a to nejen obrazy, ale také koberce, starožitné hodiny, porcelán a sklo v hodnotě 529.630,- K. (*3) Proč svoji sbírku Popper u Hořejše deponoval není zcela jasné. Nejspíše k tomu však byl donucen, protože se připravoval na vystěhování (viz Popperova žádost o vydání osvědčení o právní zachovalosti podaná prostřednictvím jeho právního zástupce JUDr. Františka Sobotky 22. dubna 1941 u policejního ředitelství v Praze). (*4)

Z dochovaných archivních materiálů není zřejmé, zdali byl deponát od Hořejše vyžádán na základě přezkoušení majetkového přiznání Richarda Poppera, anebo zda byla k tomuto židovská obec donucena na základě odhalení Popperových obrazů Jindřichem Baudischem. Ten k případu zajištění sbírky u firmy Hořejš uvádí ve své výpovědi u výsledku provedeném 18. června 1945, že obrazy u Václava Hořejše v roce 1942 zajištěné byly dopraveny do Smeček, kde je prohlédli prof. K. M. Swoboda a prof. Vietze. Dále tvrdí, že celou sbírku pak převzala *Zentralstelle* (respektive *Auswanderungsfond*), ale následně se do záležitosti vložilo nakladatelství *Volk und Reich*, které nechalo předisponovat obrazy do obchodu André. Nakolik je však toto Baudischovo tvrzení pravdivé, není možné říci, neboť výpověď byla učiněna v okamžiku, kdy se Baudisch především snažil doložit své vlastní

zásluhy o záchranu kulturních statků pro Českomoravskou zemskou galerii. (*5)

Co se stalo s částí Popperových obrazů po převezení do skladiště firmy *André* (viz kapitolu IV. 4. 2. 1.) popisuje ve své výpovědi Wilhelm Rödling, který za války vedl galerii této firmy. Rödling uvedl, že do skladu firmy André, která podléhala od roku 1942 přímému K. H. Franka a lidí z jeho nejbližšího okruhu, přišel Frankův blízký spolupracovník Friedrich Heiss, vybral obrazy z Popperovy sbírky, nechal je vyrámovat a bez zaplacení si je odnesl neznámo kam. (*6)

Fakt, že bylo zajištění Popperových obrazů pro Baudische otázkou prestiže, dokládá korespondence, která se kolem případu vyvinula mezi ním, ředitelem galerie André Rödlingem a znalcem dr. Waltherem Berntem z Mnichova. (*7) Baudisch byl zřejmě silně popuzen nestandardním postupem, který byl lidmi kolem K. H. Franka a nakladatelství Volk und Reich zvolen k prosazení dispozičních práv v případě Popperovy sbírky a zdá se pravděpodobné, že právě proto upozornil na nesrovnalosti v ocenění jednotlivých kusů. Tyto rozdíly jsou zachyceny v seznamu, jehož zaslání si Baudisch vyžádal od Wilhelma Rödlinga. Seznam obsahuje 52 obrazů z Popperovy sbírky s odhadními cenami dr. Benze z aukčního domu *Kaul & Benz* v Celetné ulici. V seznamu jsou pro srovnání vedle Benzových odhadních cen uvedeny ceny stanovené mnichovským prof. W. Berntem, který byl přizván k přezkoušení Benzova odhadu. (*7) Obsahuje-li seznam pouze položky, u nichž se Benz a Bernt rozcházel v cenách, anebo je-li to kompletní seznam děl, která se v té době (tj. k 15. říjnu 1942) nacházela ve skladu firmy André (což by znamenalo, že podstatná část Popperovy sbírky již byla dříve rozchváčena), nelze říci. Rödling ve výše citované výpovědi neuvádí, kdy a kolik obrazů z Popperovy sbírky odnesl ze skladu obchodu André Friedrich Heiss a taktéž nelze zjistit, ze které doby pochází další německý soupis 93 děl nadepsaný „*Bildersammlung von Richard Popper, Prag XII, Luzemburggasse F*“. Tento seznam nese v levém horním rohu razítko s datem 18. února, poslední dvojčíslí letopočtu však bohužel chybí. (*8)

Na základě seznamu vyžádaného od Rödlinga Jindřich Baudisch podal pohotově o podezřelém odhadu dr. Benze zprávu svým nadřízeným v oddělení IV/4 v rámci hlavní úřadovny pražského gestapa. O tomto učinil dne 22. října 1942 zápis následujícího znění:

[...] *Den durch das Zentralamt für die Regelung der Judenfrage evakuierten Juden Richard Popper früher wohnhaft in Prag XII, Luxemburgers. 1 gehörte eine wertvolle Bildersammlung. Die Sammlung befand sich bei dem Antiquitätenhändler Horschitz in Prag. Die Bilder wurden von der Geheimen Staatspolizei, Abteilung IV/4 durch den NDV Baudisch sichergestellt, aber später über den Auftrag des Herrn Oberregierungsrats Dr. Wittiska an das Z. A. zurückgegeben. Die Sammlung wurde dem Verlag „Volk und Reich“ zur Verwertung übergeben und bei oberflächlicher Überprüfung ergab sich, dass bedeutende Fehlgriffe in der Schätzung und Benennung wurde durch Prof. Benz, Besitzer des Auktionshauses Kaul und Benz in Prag I, Zeltnergasse durchgeführt. Die Bewertung konnte nicht anerkannt werden und es wurde Dr. Walter Berndt aus München, dzt. bedeutender Kenner der holländische Malerei herangezogen. Es bestätigte sich, dass wertvolle Bilder durch Benz übersehen und zu einem sehr niedrigen Preis bewertet, während wertlose Bilder hoch überschätzt wurden. Da bekannt ist, dass das Z. A. vielfachen SS-Führer Bilder verkauft, so ist es nicht ausgeschlossen, dass diese durch unsachgemässe Schätzung betrogen, anderseits an tatsächliche Kenner von Bildern bedeutende Geschenke gemacht werden können. [...].“ (*9)*

Z uvedeného citátu vyplývá, že Popperovy obrazy byly na žádost vládního rady Wittisky, který vedl oddělení zajišťování na pražském gestapu, vyjmuty z dispozice nakladatelství Volk und Reich a převedeny zpět **Zentralamtu**. Baudisch však upozorňuje na nebezpečí, které plyne z tohoto převodu, neboť se obává, že obrazy budou Zentralamtem rozdány formou daru různým příslušníkům SS.

Kromě tohoto, že Baudisch ve své zprávě uvádí některé nejkřiklavější příklady podle